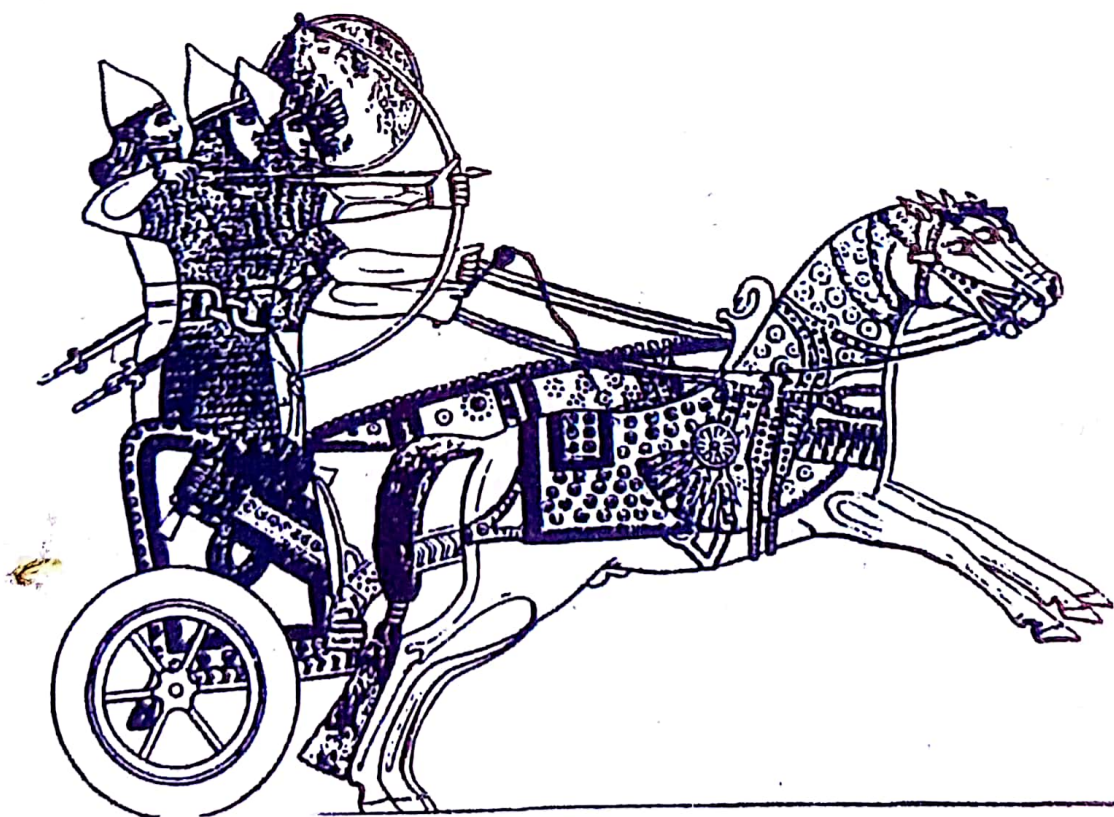

مووسل له سه دهی هه ژدهدا

به گویرهی بیره وه رییه کانی

دومینیکو لانزا

وه رگیرانی عهزیز گهردی

مووسل له سه دهی هه ژدهدا

له بیره وه ریه کانی دو مینیکۆ لانزادا

بابهت بیره وه ری

نووسینی دو مینیکۆ لانزا

وه رگیڕانی عه زیز گه ردی

چایی یه کهم، سلیمانی، ۲۰۱۹

مافی چاپکردنه وهی بو وه رگیڕه،

سرخا ۰۰۰ ۰۰۰ ۰۰۰

موسل له سه دهی هه ژدهدا

له بیره وه ریه کانی دۆمینیکۆ لانزادا

وه رگی پانی عه زینز گه ردی

۲۰۱۹

Handwritten text, possibly a title or header, in a cursive script.

Handwritten text, possibly a date or a specific reference, in a cursive script.

پيشه كى وەر گيڭرى عەرەبى

(۱) دۆمىنيكۆ لانزا

دۆمىنيكۆ لانزا راهبىيىكه لىو راهبىه برا مۆچيارانەى پىيانده گوترى (دومىنيكى). ناوہ كەيان لىو دامەزرىتەرى رەھبانيه كەيانەو، پىر دۆمىنيكۆ دى كزمان (۱۱۷۰-۱۲۲۱) ەو ەاتووه. دۆمىنيكۆ لانزا لىو ۲۲ى ئەيلوولى ۱۷۱۸د، لىو (تۆرىنۆ) ئىتالىا لىو دايك بوو. سالى ۱۸۴۹، لىو رۆما چووه رىزى رەھبانيهت. كە خویندنى تەواو كرى، سەرۆكە كانى رەوانەى مووسليان كرى بۆ ئەو ەى كار لىو پەيامە بكا كە سالى ۱۷۴۹ بە دۆمىنيكە ئىتالىيە كان سپاردرا بوو.

باوہ لانزا دوو جار لىو مووسل ماوہتەوہ: جارى يە كەم لىو ۳۱ى كانوونى دوو ەمى سالى ۱۷۵۴ تا ۲۲ى ئادارى ۱۷۶۱، لىو ماوہ يە دا سالى ۱۷۵۶، گەشتىكى بۆ قوستەنتىنيە كرى، دوو ەم جارىش لىو ۲۵ى ئادارى ۱۷۶۴ تا ۲۳ى ئەيارى ۱۷۷۰.

لانزا دوای ئەركو ماندووبوونىكى زۆر گەرايەوہ رۆما. بە وای ئەو شارەزاييەى لىو رۆژھەلات بە دەستى ەيتابوو، پاپا ئە كلیمنچوسى چواردەم سالى ۱۷۷۱، كرى بە راویژكارى كۆرى وىردى پىرۆز، بە تايبەتى وىردى كلدالى.

سالی مردنی دیار نییه به لام مسؤگهر، مردلی ده که ویتته دواى ۱۷۷۵.
چونکه نووسهر له کوتای پوختهی گهشته کانیدا ناوی بابا کلیمنچوسی
چواردهم دیتی و دهلی (الطیب الذکر-یادی به خیر). ئەمەیش نیشالەى
ئەو هیه ئەو رۆژەى لانزا بیرەوهرییه کانی خۆى نووسیو تهوه، بابا ئەماوه.
دهشزاین بابا سالی ۱۷۷۴. مردوو، واته لانزا ئەو ساله هیشتا له ژاندا
بووه.

لانزا له ژانی ته ته رایه تی خۆیدا، رووداوه کانی له کاتی خۆیدا و وه کور
خۆی دیویه، له یادداشتی رۆژانهی تۆمار کردوو. باسی خۆی دهکا
دهلی:

(بپریم دا چون رووداوه کان به چاوی خۆم دهینم ئاوها بیرەوهرییه کانم
بنووسمه وه پشت به زانیاری کورتی گه پریده کان نه بهستم).^۱
بیرەوهرییه کانی خۆی له دوو کتیبی به نرخ کۆکرده وه: یه کهمی ناو نا
(میژوی ته ته راتیمان له مووسل).^۲ ئەم کتیبه بزر بووه. دووه میان به ناوی:
(پوختهی میژوی گهشته کانی باوه دومینیکو لانزای برایانی مؤچیاران له
نیوان رۆماو رۆژه لاتدا، سالی ۱۷۵۳ تا ۱۷۷۱).^۳ ئەمه ئەو کتیبه یه، که

^۱ بیرەوهری (بۆ خوینەر) ههروهها پروانه کتیبی دووهم، بهشی شه شه م.

^۲ Relazione istorica Mhssione di Mussol della nostra
Dell Ordina dei viaggi fatti dal P.dall,anno 1753 fino al
Compendiosa relatione istoria del viaggi fatti dal p. 1771.
Dmemico Lanza

خیرایی باسی ده‌که‌ین. بیره‌وه‌ری سییه‌میشی هه‌یه له باره‌ی سه‌ردانی ته‌ته‌رانه‌ی بۆ کیسه‌ه‌وان له ۲۲ی ئاداری ۱۷۶۱ تا ۲۵ی ئاداری ۱۷۶۴. نه‌و ده‌ستووسه له کتیبخانه‌ی گشتی ره‌به‌ته دومینیکه‌کان، له رۆما، هه‌لگیراوه^۴.

(۲) ده‌ستووسی بیره‌وه‌رییه‌کان

ده‌ستووسه ره‌سه‌نه‌که به زمانی ئیتالی نووسراوه. ۶۲۵ لاپه‌رده‌یه. له کتیبخانه‌ی گشتی ره‌به‌نایه‌نی برا مۆجیاره‌کان له رۆما بوو به‌لام له ئازاوه‌و هه‌رای شۆرش‌ی رۆمانی سالی ۱۸۴۸، بزر بوو. پاشان باوه (گولیلیمۆتی) لای که‌ییر (قصاب) ئیک دۆزیه‌وه، کرپیووی بۆ نه‌وه‌ی گوشتی بۆ کرپاران لی بیته‌چی.

که باوه (لیژی) بوو به سه‌ره‌پرشتیاری کتیبخانه‌ی ره‌به‌نایه‌تی له رۆما —ئهم باوه یه‌کی بوو له‌و ته‌ته‌رانه‌ی پیشر ناردراوو بۆ مووسل— دانه‌یه‌کی له‌سه‌ر ده‌ستووسه ره‌سه‌نه‌که نووسییه‌وه و سالی ۱۸۹۵ پیشکه‌شی دیری باوه دومینیکه‌کانی کرد له مووسل. ئیمه له‌م وه‌رگیرانه‌دا پشتمان به‌و دانه‌یه به‌ستووه.

ده‌ستووسه که دابه‌شی دوو به‌رگ، یان دوو کتیب بووه: یه‌که‌میان به ۴۷ به‌شه. باسی گه‌شتی یه‌که‌می لانزا ده‌کا له سالی ۱۷۵۳ تا سالی

^۴ لیره‌دا سوپاسی که‌ریم ده‌لی ده‌که‌ین که قوتابییه‌کی شالیدی عیراقیه له زانکووی نه‌ورووی له رۆما که زانیاری له سه‌ر کتیبخانه‌ی ره‌به‌نه دومینیکه‌کان، له رۆما، پتداین.

۱۷۶۲ (ل ۱-۲۶۴) و دووهمیان به سی بهش باسی گهشتی دووهمی دهکا
له سالی ۱۷۶۳ تا سالی ۱۷۷۱ (ل ۲۶۵-۴۳۹).

وهرگیرانیکی فرهنسی دهستوروسی کتیبی یه کهم له کتیبخانهدی
تدهرایهتی دومینیکی له مووسل ههیه. له بهشی سی و ههشتهم راوهستاوه.
باوه (گورماگتینگ) ههندی پارچهی لی وهرگرتوووه به وتاریک به ناوی:
(میژووی تدهرایهتی مووسل) بلاوی کردۆتهوه. زانای گهوره، جهنابی د.
داود چهلهدی، چی لهو داندهدا پهیوهندی به میژووی مووسلهوه ههیه
کردوویدهتی به عهدهبی.

له بهر نهوهی دستورسه ئیتالیه که له کتیبخانهدی دیر له بیر کرابوو،
گهشتی دووهمی لانزا ههر به نهزانراوی مایهوه تا جهنابی باوه (جان فی)
دۆزیهوهو خوا لیخۆشبوو نازم بهگی عومهری داوای له ئیمه کرد له
کتیبه که بکۆلینهوهو وهری بگپین بۆ عهدهبی. ئیمهیش له دهقی ئیتالی
وهرمان گیرا. که لهوه بووینهوه، چاومان به کتیبی یه کهمیشدا گیرایهوهو
له گهل وهرگیرانی د. داود چهلهدی بهراوردمان کرد، ههندی پارچهی
نوریمان لی دۆزیهوه.

حهز ده کهین سهرنجی خوئنه رانی وهرگیرانه کهمان بۆ تهوه رابکیشین که
ئیمه تهلیا لهو بابتهانهمان وهرگرتوووه که پهیوهندیان به میژووی مووسلهوه
ههیهو نهوهی پهیوهندی به ئیمهوه نهیی وه کوو دهنگ و باسی نووسهر لهو
ولاتانهی پیماندا رویشتوووه وهک خاککی پرۆزو قوسته نینیهو چهلهدی

ئورفاو...خۆمان لی نەداون ھەرۆھ کوو ئەو باسانەمان وەلا ناوہ کہ
پەیوہندیان بە بابەتە کہمانەوہ نییە. ئەو پارچانە ی وەرمانگرتون دابەشی
چەند بەشیکمان کردوون و بە پیتی بابەتەکان ناویشانمان بۆ داناون. لە
کۆتاییشدا، بۆ ئاسانکاری خوینەر، لەستی ناوی کەسەکان و شویتەکانمان
رێک خستووہ.

لێرەدا پتۆستە سوپاسی سەرۆکایەتی تەتەراییەتی دومینیکی لە مووسل
بکەین کہ لەم کارەدا ئاسانکاری بۆ کردین و رێگای داین بۆ سوودی
جەماوەر بلاوی بکەینەوہ.

قەشە روفائیل ییداود

شاری مووسل

(۱) شوینی

شاری مووسل ده که ویتته سهر که ناری رووباری دیجله که له باکوورو
رۆژه لاته وه به بن شووره ی شاردا ده پروا. لای باشوورو رۆژئاوایشی
بیابانه و لیک ده کشیتته وه. له باکووره وه، پاش ده وری دوازده سه عاته ری،
چیاکانی کوردستان ده ست پتده کا که ولاتی عه جهم له ئیمپراتۆریه تی
عوسمانلی جودا ده کاته وه. زاناو نووسهران ده بین مووسل ده که ویتته سهر
هیلی پانی ۳۴-۳۵، به لام (نیوور) ی سوارچاکی دانیمارکی که پاشای
دانیمارک ره وانهی رۆژه لاتی کردبوو بۆ ئه وه ی له بابه تی ئه ستیره ناسی و
له هیلی پانایی ولاته سهره کییه کان بکوئیتته وه که ناویان له سهر نه خشه
جوگرافیه کان هه یه، ئه و سوارچاکه سالی ۱۷۱۶، له شوینی مووسلی
کوئیه وه و دنئیای کردمه وه که مووسل ده که ویتته سهر پله ی ۳۶ و ۲۰
خوله ک.

^۱ باوه لانزا له به شی ده یه می کتییی دووه میدا باسی سهردانی ئه م ئه ستیره ناسه ی

کردوو بۆ مووسل

(۲) کۆنی

میژووی دیانان کۆنیی شاری مووسلی سهلماندوو. ناوی کلیسه و دیره کانی له میژوودا هاتوو (زۆریان تا ئیستایش شوینه وارو خرابه کانیان ماوه). له سالی ۵۰۰ زیینییه وه ئوسقوف له دوای ئهسقوفی تیدا بووه و کۆری ئایینی و... هتد... ی تیدا ساز دراوه.

له لایه کی تره وه، له کاتی هه لکۆنیی بینا کانی ژیر زهوی له زۆر لایه کی شاردا بینای گهوره گهوره و جوگای قوولم دیوه. ته نانهت نه و ماوه ی نه من لهوی بووم، سی چینه بینای یه که له سه ر که لاوه ی نهوی تریان، دۆزییه وه و دیوارێکی تهستور له بنه وه ی سی نهۆمه نشیمه نییه که هه بوو بناغه ی کۆشکی گهوره گهوره بوو. به مده وه ده توانین بلیتین وه رچه رخان و وێرانکاری زۆرو یه که له دوای یه که، به سه ر نه و شاره دا هاتوون که زۆر که م نه یی ناویان له میژووی رۆژه لاتدا نه هاتوو.

(۳) ناوه دانی

خانوو کانی شار باش و پته ون. به به ردو که ریچ و قسل دروست کراون. خانوو کان خو شن. نزیکه ی هه ر هه موویان له سه ر یه که شیوازن و نه خشه ی نه ندازه یان به شیوه ی خواره وه یه:

خانوو کان له ناوه راسته وه شوینیکی کراوه یان هه یه به سه ر چه وشه دا ده کرتته وه. وه کوو ژووریک وایه. له لاکه ی تریش نهۆمی خواره وه چه لد

ژووریکى جوانى به تاق و گهنجینهی پیوه به سراوه^۷. له بهر ئه وهی هاوین زۆر گهرمه و باران و شنی نییه، خه لکه که چوار پیتج مانگی هاوین له سه ر بان ده خه ون. بۆ ئهم مه به سه تیش، هه ر مالیکى گه وره ژووریکى له ژیر زه مین هه یه. زۆر به وردى دروست کراوه پیتده گوتری (سرداب)^۸ - ژیرزه مین) بۆ ئه وه یه خو یان له گه رمای هاوین دوور بخره وه.

له بینا تایه تییه کانی ئهم شاره جو ره ژووریک له ژیر زه وی بۆ ده غل هه یه. گه وره که یان قه باره ی مامناوه نجیه: بچو وکه که ۱۰۰ تا ۲۰۰ فه رده ده غل ده گری و گه وره که، که قو ولو له سه ر شیوه ی نافوسدا یه، ۴۰۰ فه رده ده گری. دیواره کالی توندو پته وه و به قیر هه لیده سوون بۆ پاراستی ده غله که خه لک پیتوستیان پی ده بی. به چاکى سه ری ده گرن و هه ندی جار زارکی قو رته که تا قو ولابی گه زیک له ژیر زه وی قه پات ده که ن بۆ ئه وه ی که س شک له کا ئه و شوینه شتی تیدایه. به م جو ره تا بیست سالو زیاتریش ده غلی مووسلاویان خراپ نابی. ده غلینکی زوریان لا کۆده بیته وه. که ی بیان هوی ده یفرۆشنه کورده کانی چیا، یان عه ره به کانی بیابان، جگه له وه ی که به رینگای رووباره وه ره وانه ی به غدا ی ده که ن.

^۷ ئهم پارچه یه په راوتری نووسه ره ئیمه له ناو ده قه که مان دانا . تاق ئه وه یه به زمانی رۆژانه ی مووسلاویان پتی ده گوتری عه قد.

^۸ سرداب: وشه یه کی فارسیه له دوو پارچه پیتک ها تووه: (سه رد + اب) سه رده که سارده و ئابه که لاره، واته سارداو. (وه رگپری کوردی)

(۴) شووره کانی شار

ئەو ناوچەیدە شووره کانی ئەم شارە ی بە دەورەدا کشاوہ لە بەغدا
بچوو کتر نییە. بگرە لە حەلەبیش فراوانترە وە کوو بەرپرز یوسف ریگۆ، کە
دەزانی، بە دلنییایەوہ پیگوتم. قایمکارییە کە ی ناگاتە قایمکارییە کانی ئەوروپا
بەلام دەتوانی هێرشێ عەرەب و عەجەم رەت بداتەوہ، بە تاییەتی ئیستا کە
حوسین پاشا بەشیککی زۆری شوورە ی کۆنی چاک کردۆتەوہ کە لە کاتی
ئابلووقەدا رووخا بوو.^۹

(۵) دانیشتوانی شار

سەرەرای ئەوہ ی مووسل تووشی زۆر وەرچەرخان و ویرانکاریی هاتوہ،
هیشتا شاریکی گەورەو قەوغایە. بە جۆری لەم سالانە ی دوایدا، لە سای
هیزو ژمارە ی زۆری خەلکە کە یەوہ، بە تەنیاو بی ئەوہ ی پیوستی بە
یارمەتی لەشکری عوسمانلی بی، لەشکری زۆرو زەوہندی تەھماسب قولی
خانی هەس دایەوہ.

زۆر جار بە سالآچووانی شار بۆیان باس کردووم کە لە زەمانی ئەوان،
نزیکە ی نیوہ ی شار کە لاوہ بوو. ئاوہ دانی تیدا نەبوو. ژمارە ی دانیشتوانی
نزیکە ی سیئە کێک لە ئیستا کە مەتر بوو. دنیا زۆر هەرزانی بوو. جلو
بەرگ خراب و هەرزانی بوو. شار تەنیا چەند فرۆشیاریکی قوماش و کەلو
پەلی تیدا بوو ئەوانیش دیان بوون. دیانە کان لە رەوشت و جلو بەرگ، هینچ

^۹ نامازە بۆ ئابلووقەدانی مووسل دەکا لە لایەن تەھماسب قولی خان.

جیاوازیان له گهڻ موسلمانان نه بوو. هیچ لیشاله‌ی جیاکهره‌وه له بهینی دیان و موسلمانان نه بوو، به لآم کاتی له سهره‌تای نه‌م چاخه‌دا، شهر له نیوان دهر وازه‌ی بالا و ئیران هه‌لگیرسا، له شکره‌ی عوسمانلی به‌رده‌وام ده‌هاته مووسلو خه‌لکینکی زوری دانیشته‌وانی مووسل رایبچ کران بو شهر. به‌م جوړه تیکه‌ن تورکی بیگانه بوون و ره‌وشت و هه‌لس و کهوتی خراپیان لی وهرگرتن و له جلو به‌رگ و خوشگوزهرانی و له خواردن و تیکه‌لاویدا فیره پوشته‌یی و رابواردن بوون. نه‌وانیش ده‌ستیان به بازارگانی و پیشه‌ی جوړاوجوړ کرد تا به ماوه‌ی چند سالیکی که‌م، شار په‌لی له خوی هاویشته‌و فراوان بوو، سامانی گه‌شه‌ی کردو. دانیشته‌وانی زور بوو. شاره‌که وای لی‌هات بایه‌خی له دیدی تورکانه‌وه که‌متر نه‌بوو له دیدی فارسه‌کان. تاخیریش کاتی ته‌هماسب قولی خان به‌و له شکره‌ گه‌وره‌وه هاته نه‌م ده‌قهره‌ بو نه‌وه‌ی مووسل داگیر بکا، ژماره‌یه‌کی زور کوردو تورک و دیانی گونده‌کانی دراوسی په‌نایان بو هینا. دوا‌ی نه‌م تابلوقه به‌ناویانگه، شار ههر به قه‌وغایی و قه‌ره‌بالغی مایه‌وه. زوربه‌ی تورکه‌کان بوون به سهر بازو له هه‌مان کاتدا بازارگانیان ده‌کردو به پیشه‌ی جیا جیاوه خه‌ریک بوون. به شیوه‌یه‌کی سه‌یر زیادیان کردو سامانه‌که‌یان په‌ره‌ی سه‌ندو له تورکه‌کانی شاره‌کانی دی خۆه‌لکیش و مله‌هورتریان لی هات.

نه‌م شاره به پیچه‌وانه‌ی بوچوونی خه‌لک، ژماره‌ی دانیشته‌وانی گه‌لیک زوره. ده‌توانین به یه‌کی له شاره‌ گه‌وره‌کانی لیمپراتوریه‌تی عوسمانلی دابنن. من که له‌وی دامه‌زرام، زور جار به ناو شارددا ده‌سوورامه‌وه‌و له هه‌موو لایه‌کانی ورد ده‌بوومه‌وه، بۆم ده‌رکه‌وت دانیشته‌وانی تا بلتی زوره.

قسم له گەل باوه (فره‌نسیس)^{۱۰} و چەند کەسیکی خەلکی شار کرد بۆ
 ئەوێ بزانم ژمارەێ دانیشترانی شار چەندە. هەموومان ریمان و ابوو کە
 ژمارەێ دانیشترانی شار له سی سەد هەزار کەس زیاترە بەلام بە وردی
 سەرژمێرو ناونوس نەکران. واز لەو هۆیانە دینم کە بوون بە مایەێ ئەم
 مەزەندەیه بۆ ئیمە. هەر ئەوەندە دەلیم له کاتی نەخۆشی (تاعوون-
 چاقوولکە)ی دواێ رۆیشتی من^{۱۱}، والی فەرمانی بە دەرگەوانی شار
 کرد، وەکوو رەوشتی هەمیشەیی، هەموو رۆژی ژمارەێ ئەو جەنازانە
 بنوسن کە له شار دەرمانە دەرەو. کە تاعوون تەواو بوو، دیتی سەد
 هەزار مردوو زیاتر له دەرەوێ شار نێزان. جگە له زۆری تر کە له
 گۆرستانەکانی ناو شار نێزان بە تایبەتی دیانەکان کە گۆرستانیان له لای
 کلیسەو له تەك پەرستگایە^{۱۲}. رەبەنەکانمان له مووسل ئەمەیان بۆ
 نووسیومو نووسیویشیانە شار هیشتا پرە له ئاوەدانی بەلام خەلکە کە له
 ناگزووری و کوێرەوهریدان. خەلکی شار ژمارەیان هەرچەندە هەبێ،
 زۆربەیان رۆشنیری و تینگەیشتیان کەمە چونکە زۆربەیان تورک و کوردن
 وردە وردە هاتوونەتە شارو تیدا بنەجی بوون. هەندیکیان بوون بە بازرگانو
 ئاغاو هەندیکیشان جوتیارن زەوی دەکیلن، یان حووتیار بۆ زەوی کیلان
 بە کری دەگرن. هەندیکیشان بۆ سیخوری و دەستکیشی چوونە پالن

^{۱۰} باوه (فره‌نسیس کۆرپادینۆ توپریانی)، برادەر و هاویری خوتندنی لانسۆ بوو له
 رۆماو له مووسلیش، یاریدەری بوو. زۆر جار ناوی لەم بیرەوهریانە دی.

^{۱۱} تامازە بۆ ئەو دەکا کە سالی ۱۵۱۷۷۱ بە یدک جاری له مووسل رۆیشت.

^{۱۲} برۆاله (مێژووی مووسل) نووسینی زانای گەرە قەشە سلیمان ساغ، بەشی یدکەم،

رینگران. هی تریش هەن بە پیشەیی جیا جیا دەژین. نزیکەیی هەر یە کیشیان
سەر بە یەکی له ئۆرتەکانە بو ئەوەی له کاتی تەلگاندەدا پەنای بو بیا له
خراپە بیاریژی.

جووله که کانی شار دەستکورت و بەلەنگازن. بە مەزەندە ژمارەیان له چوار
سەد کەس تیناپەرێ. کەچی دیانەکان گوايه ژمارەیان دەوری شەش هەزار
کەسە. بەلام بە مەزەندەیی من لەو زياترن. زۆر بەیان خەریکی بازرگانی و
زیرنگرین، یان پیشەیی تریان هەیه. سامانیان مامناوەنجییه. دابەشی دوو
ئۆمەت، یان دوو ریزی جیا دەبن: یاقووییەکان و نەستووریەکان.
دیانەکانی ئەم شارە له دیانی شارو ولاتانی تری دەولەتی عوسمانلی
چەوساندەویان کەمتر لەسەرە. بەلام له سووکایەتی پی کران پی بەش نین:
هەیانە کاتۆلیکە. ئەمانە بە هۆی بیرو باوەرو سرووتی ئاینی خۆیانەوه ،
لەوانەیی دی زیاتر دەکەونه ژیر دەستدریژی. خەلکی شار لای
حوکومەت زمانیان لی دەدەن. کە من رویشتم ئەوانە ژمارەیان له ناو شار،
دەوری هەزارو ئەوەندە کەسە بوو و له گوندەکانی دەورو بەریش ژمارەیان
لەو زياتر بوو.

(٦) دۆخی ئابووری

کەس پی سەیر نەبی کە دەغلۆ دانەوتلە له مووسل زۆرە. زەویە کە
هەر چەندە کەم بو کشت و کال بە کار دی، بە تاییەتی ئەوەی دەکەوتتە
لای بیابان، کە خەلک هەرگیز ناتوانن له ترسی هیرشی عارەبان، دایبچینن،
تەلیا زەوی دەورو بەری شار دادەچینن. بەلام ئەو زەویانەیی بە کەناری

رووباره که دا دریتز ده بنهوه له گه ل زهوی گونده زۆره کانی سه ر که ناره که ی دی همووی داده چینی. ئەمه زهوییه کی ئەوه نده به پسته به خه یالدا نایه. بۆیه ده غله که ی به شی شار ده کار لیشی زیاده، رهنگه به شی شاره کانی دراوسیشی بکا. به لام ناو به ناو کولله یه کی زۆر دی و هیچ ده غل ناهیلی، ئەگه هیشتا تهر بی، همووی ده ماشینه وه، به لام ئەگه ده غله که گه یشتی و رهق بووبی، زه ره که ی که مته.

خواردن له م شاره دا له شاره کانی دی هه رزانتره به تایه تی نان و تری و خووخ و شتی وا، ئەمانه بۆیه نرخیان هه رزانه چونکه به ئەندازه ی زۆر له کوردستانه وه بۆی دین. به لام تهره کانی دی که من چونکه له شوینی دوورو به ئەندازه ی که م بۆی دین. ئەمه جگه له زه به شو کاله ک و به ره می تری زهوی که له ولاتدا زۆره.

(۷) بازارگانی

مووسل جوهره ها کالو کله و پهلێ تیدایه له ئیران و هیندو نه وروپاو هه ریمه کانی دیکه ی سه ر به ئیمپراتۆریه ت بۆی دی. بازارگانی تایه تی مووسل، جگه له دانه و نله، بریتیه له قوماشی په مۆو هموو سالی ئەندازه یه کی زۆری لی بۆ هموو لایه ک ره وانیه ده ره وه ده کری. ده توانین بیزین شار همووی سوودی زۆر له و جوهره بازارگانییه وه رده گری. ئەو گوندانه ی ئاویان زۆره، په مۆیان زۆر لی ده چینی، به لام به شی پتووستی ناوه خو ناکا بۆیه زۆر که س روو ده که نه ولاتی کوردستان بۆ ئەوه ی په مۆ بۆ مووسلو گونده کان یین. ره شه وه ندی خه لک خه ریکی رستی ده بن و

ههندی له پیاوان به شیوهی جیا جیا دهیچنو و ههندیکی تر قهساری دهکهن^{۱۳}. ههندیکی که بۆیهی دهکهن، یان به شیوهی جۆراوجۆر وینهی لهسهر دهکیشن و بریکی تر دهیگوازنهوه و دهیفرۆشن. بهم جۆره نزیکهی ههموو کهس ئیشی تیدا دهکهن.

بازرگانی ئەم قوماشه به ههرمینه و قازانجی بۆ شار گهلی زۆره و بهو پارهی خهڵکه که لهو بازرگانیه دیتته دهستیان، شتی پۆیست له ههریمی جیا جیا بۆ کارهکهیان دینن. له ولاته دراوسێکانی وهکوو کوردستان و ئیران بازرگانی پتوه دهکهن و که دینهوه بهرههمی ئەو ولاتانه به ههرزان له گهڵ خۆیان دینن. ئینجا دهچنه حهلهب و ولاتانی تر به فرخیککی گران دهیفرۆشنهوه.

مازی له چیاکانی کوردستان زۆره. مووسلاوییهکان به ئەندازهی زۆر دهیهن بۆ حهلهب و لهوی دهیفرۆشنه بازرگانانی ئەوروپی و چۆخ و قوماش و خم و کالای تری ئەوروپی به پارهکهی دهکرن. سالانه ئەندازهیهکی زۆری خم، بای ههزار قرۆش زیاتر، له حهلهبهوه دی بۆ مووسل. وا بزانه ههموویشی بۆ بۆیه کردنی قوماش به شیوهی جۆراوجۆر لهم شارهدا سهرف دهبی.

^{۱۳} قهسار له زماندا به مانای کوتان و سپی کردنهوهی جل دی. به زمانی بازار پیتی دهگوتری قهسار. (له کوردیدا وشه که له حهیراندا هاتوه: دهچته کۆرو قهساری. وهرگێری کوردی)

شایانی سەرنجە مووسل جگە لە لقه جۆراوجۆره کانی بازرگانیه کە، سوود لە شوێنه کەيشی وەرده گری که کهوتۆته ناوهراستهوه: عەزەب لە بیابان و کورد لە چیاوه دینه شارو پێویستییه کانیان دەکرن. بۆ گەشتی ئیران ئەوهنده بەسه لە چیاکانی کوردستان ئاودیو بیت و بۆ بەغدایش رویشتن بە دهشتدا ئاسانه و لهویش سانتر به رووباردا بۆ بەغداو له بەغداوه بۆ بەسره و ئینجا بۆ هیند وەکورو زۆر بازرگان ئەو ریگایه دهگره بهر. ئەو کەلو پەلو کالایه کاروانه کان لە ئیران و هیندهوه بۆ ولاتی عوسمانلی دیتن، به مووسلدا تیدهپەرن. ئەو کەلو پەلو کالایانهیش هەر دهیی به مووسلدا برۆن که له ولاتانی ژۆری و باکوور بۆ ولاتانی ژۆری و باشوور دهگوازینهوه.

لهبەر ئەو جیاوکانه شاری مووسل گرنگیه کی زۆری ههیه و ئەگەر فهرمانهوایی تیدا رێک بخری، سامانی زیاتریش دهبی و نایی به جینگای تهماعی ئەو فهرمانهوایانهی هیچ کارو پیشهیان نیه تهنیا به دواي دهولههمندهکاندا دهگهڕێن و تاقیی سامان و داراییان دهکەن بۆ ئەوهی دهست به سەر ههمووی، یان برێکی، دابگرن.

(٨) بهرتوه بهرایهتی

دهروازهی بالا، پاشا بۆ مووسل رهوانه دهکا، بهلام زۆر جار بۆ ئەوهی پاشای بهغدا تووره نهیی، ناچاره هەر کهسی، ئەو پاشایه داوا بکا دابدری، یان لابری، ئەو دادهنێن و لادهبن. راستی هەر پاشایه کی لاییده بێته مووسل تهنیا ئەوهنده دهسهلاتی دهیی که گره گره کانی شار رتی پی دهدهن. ئەوانیش

به نارەزووی خۆیان، خەلك له پاشا راست دەكەنەوه، یان دووبەرەکی دەخەنە بەینی یەنیچەری^{۱۴} یەکان و تیکیان بەردەدەن و بە دەستی یەکتەر بە کوشتیان دەدەن، پاشایش له سەرا^{۱۵} نایدتە دەری و ناتوانی دەسلاتی خۆی بخاتە گەر. لەو ماوه زۆرە ی من له مووسل زیام، کووکه و هەرایەکی زۆر قەوما. جاری گەل له پاشا هەلدەستان و تاوی ئۆرتەکانی یەنیچەری تیک بەردەبەون، یان شار دابەشی دوو بەره دەبوو و له گەل یەك دەكەوتە شەر. بە زۆریش دابەشبوونەكە له نیوان ئاغاکانی بنەمالە ی عەبدوڵجەلیل خۆیان بوو.

له زەمانی ئیمەدا، ئەم بنەمالە یە بەرزبوونەوه و ناویان دەرکرد بە تایەتی له سەرەتای شەر له گەل ئیرانیەکانەوه تا ئەمڕۆ. عەبدوڵجەلیل نەستوری بوو، پاشان خۆی و هەر پێنج کورپی بوون بە موسلمان. ئەواتە پالەوانی ئازا بوون. هەندیکیان ژنیان هیناو زۆر مندالیان بوو، مندالەکانیشیان ئەویان لی کەوتەوه و بە خیرایی دەولەمەند بوون: هەندیکیان بە پیشەسازی و بریکیان

^{۱۴} یەنیچەری (ئینکیشاری) وشەكە له تورکی وەرگیراوه (یکچیری). كە مانای (سەربازی نوی) دەدا. ئەمانە دەستەبەك بوون سولتان ئۆرخانی عوسمانلی (۱۳۲۶-۱۳۵۹) داوەزراندو ئەشقی پێکردن تا بوون بە گرنگترین تیپ له سوپادا. له هینزو هینشو نەرمیدا له شەر غوروتەیان نەبوو. بەلام كە ماوه یەکی زۆریان بەسەردا تێپەری، دەسلاتیان گرتە دەست و بە خیرایی بە کاریان هیناو بوون بە سەرچاوهی ئازاوه و گێلەویژە له دەولەتدا، ئیدی سولتان مەجوودی دووهم ناچار بوو سالی (۱۸۳۶ی ز) (۱۲۴۱ی ك) له ناوی بردن.

۱۵-سەرا، یانی قشلە، واتە بارەگای حوکوومەت.

به توندو تیژی ناویان دهرکرد.. شار ههموو لیان دهرترسا. له شه‌ری ئیرانیدا یارمه‌تیه‌کی زۆری له‌شکری عوسمانلییان داو خزمه‌تیکی گه‌وره‌یان کرد، بۆیه یه‌کیکیان ئی کرا به پاشای مووسل ناوی ئیسماعیل پاشا بوو و دوا‌ی ئه‌ویش حوسین پاشای کورپی بوو به پاشا. ئه‌مه‌یان دوا‌ی به‌رگری کردنی له مووسل، روتبه‌ی پاشایه‌تی به خه‌لات درایه دوو کورپه‌که‌ی: مرادو ئه‌مین. کاتی ئه‌مین پاشا له شه‌ری رووسه‌کان به دیل گیرا، پاشایه‌تی درایه فه‌تاح پاشای مامی و دوا‌جاریش سلیمانی کورپی. به‌م جو‌ره له ماوه‌ی پهنجا سال که‌متر، پاشایه‌تی به شه‌ش که‌سیان درا که پیشتر شتی وا له ده‌وله‌تی عوسمانلی رووی نه‌دا‌بوو.

تا ئه‌ندامانی ئه‌م بنه‌ماله‌یه زیاتر ده‌بوون، زیاتر ناکوک و دووبه‌ره‌کیان ده‌که‌وته به‌ین. به مه‌زه‌نده، ژماره‌یان گه‌یشته‌بووه پازده خه‌زان زیاترا که له‌گه‌ل یه‌ک ناست و ته‌با ده‌بوون خه‌لک لیان دهرترسا. گره‌گره‌کانی شار ده‌بوونه به‌ر ئه‌م‌ریان و سه‌ریان بۆ ده‌سه‌لاتیان شو‌ر ده‌کرد. له زه‌مانی مندا، به هۆی فه‌تاح پاشاوه، ناکوکیان که‌وته به‌ین، زۆر ئازاری یه‌کتریان دا. ئازاردانیان گه‌یشته لایه‌نگره‌کانیشیان، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا به وای ئه‌و هۆیانه‌ی باس کران پاشای مووسل هه‌ر له بنه‌ماله‌ی عه‌بدو‌ل‌جه‌لیل هه‌لده‌بژاردرا که ته‌لیا ئه‌وان ده‌سه‌لاتیان به سه‌ر یه‌نیچه‌ری و گه‌له‌وه هه‌بوو و به که‌یفی خۆیان و به بیی هه‌لو مه‌رج، ده‌سه‌لات و فه‌رمانه‌وایی خۆیان به کار ده‌هه‌تاو که‌س نه‌ده‌وترا ملیچیی فه‌رمانه‌کانیان بکا^{۱۶}.

^{۱۶} کتییی یه‌که‌م، به‌شی سی و دوو.

دهوروبهري مووسل

(۱) ئهسكى مووسل

شاريكي گهوره بووه. تا ئهمرۆ شوينهوارى شووره كاني دياره كه دهورى شارى داوه. پاشماوه كهى كوئر بوتهوه، ههندي خاچم له ناو كهلاوه كان بينى، گومانم بو ئهوه چوو ئهمانه شوينهوارى كليسه و دير بن.

(۲) ئينهوا - نهى يونس

ههندي ميژوونوسى هاوچهرخى ئهروپى به ههله واى بوچوون ئه شارى نهينهوايهى كتيبي پيرۆز چهند جاريك ناوى هيناوه. بهرامبهر مووسلى ئيستا، له كهنارى دووهى رۆژهلاتى ديچله نيه وه كوو به زۆرى ههندي خهلكى شار بۆى دهچن. ئه نووسه رانه ده ئين شاره كه له سه ر ئه م كه ناره بووه (كه شارى مووسلى ليه) نزيكهى دوازه سه عاته رى دوور له شارى مووسل كه تا ئهمرۆ كهلاوهى شاريكي كون دياره و پنى ده گوتري ئهسكى مووسل واته مووسلى كون وه كوو پيشتر باسمان كرد.

من زۆر جار چوومه ته ئهوى، پيم وايه ئهسته مه شارى نهينهوا لهوى بووى. چونكه تا ئهمرۆيش شووره كاني دهورهى شاره كه له نزيك كهلاوه كاني شارى باسكراو (ئهسكى مووسل) ديارن. لايهكى شاره كه رووبارى

ديجله يه و لاكه ي ديكه ي كه نديكي درتزو به ردنجاتيكه هيچ شويته واري
 بيناي كوني لي نيه. به پيچدوانده و، واي بو ده چن شاري نهينه واي پيته ختي
 ناشووريه كان له بهرامبه ر مووسل، له كه ناري دووهم دروست كراوه.
 له وي بو يونان پيغمبهر هوشيارى درايه و ئيستا گونديكه پيده گوتري
 (نهبي يونس)، هه ندي ته پولكه ي له شيوه ي قه لا له ده وروبه ر هه ن،
 شويته واري بناغدي شووره يان تيدايه و ده ورو به ريان ده شتيكه. شار له و
 ده شته بووه. بو به لگه ي نه م رايه ش باسي نه و ره وشته ده كه ين كه
 خه لكه كه پشتا و پشت بويان ماره ته وه، نه م گه لانه له باره ي شويته نهينه و
 له كتيبي باب و بايرانيان خوتند و ويانده وه. له ميژوويه كي كوني
 نه ستووريه كاندا، نه مه ي خواره ودم له باره ي يه كي له ئوسقوفه كاله وه به
 ناوي (حناليشوع) خوتند و ته وه: (له نهينه و ليژراوه له نزيك ده رگاي
 رووبار به رامبه ر مووسل). كه واته - نه گه ر باره پمان به و به لگانه و به به لگه
 كونه كاني تر هه بي - شاري نهينه و له سهر كه ناره كه ي تري رووبارو
 به رامبه ر مووسل بووه، نه ك له له سكي مووسل.

من به زوري گومانم وا بو ده چي كه نهينه واي كون وه كوو به غداي ئيستا
 وا بووه، واته به شي هه ره زوري له كه ناره كه ي تري رووبار بووه به لام بو
 نه م به ره يش كشاوه كه مووسلي ليه. پاشان به هوي نه و گورپاناهي له به ر
 رووداوو فه رمانه و اكان به سه ري دا هاتووه دابه شي دوو به ش بووه. نه و
 به شه ي كه و توته نه م لايه - واته مووسل - له گه ل نه و رووداوانه ي بوونه ته
 هوي كه ميوونه وه ي لاكه ي تري نهينه و، گه شه ي كردووه. دياره هه ر
 له به ر نه مه يشه به جيا ناويان له ميژووي كوندا هاتووه. به هه ر حال

باوهری باو له باره ی نهینه واوه ئەمەیه: نهینه وا لهو شوینه بووه که ئیستا گوندیکی بچووکهو تورک کۆمهڵ کۆمهڵ سەردانی دەکەن و لهوی رێز بۆ گۆرێک دەنوین پێیان وایه گۆرێ نهبی یوونسه. بهلام من له میتروی نهستوریه کالدا دیومه ئەمه گۆرێ یه کێکه له ئوسقوفه کانیان^{۱۷} که وه کوو بیرێک^{۱۸} ریزی بۆ دەنوین.

(۳) کهرمه لیس

کهمی دوای ئەوهی گهیشتمه مووسل^{۱۹}، ویستم بۆ بهسەر کردنهوهی بارو دۆخی دیانهکان، سەردانی گوندهکانی دهووبهری بکهه که ژمارهیان لهو ناوه زۆره. ههروهها ویستم شوینهواره کۆنهکان ببنم چونکه زۆربهی ئەو گوندانه لهسەر کهلاوهی شاری کۆن دروست کراون که له میتروی رۆژهه لاتدا ناسراون.

له مانگی ئابی ۱۷۶۵دا، چهند برادهریکم له بنه ماله ی عوبیداغا^{۲۰} داوه تیان کردم بۆ ئەوهی له گهلیان بچمه گوندیک به ناوی (کهرمه لیس) که مولکی خۆیانهو بهروبوومی زۆرهو دیا نی تیدا یه. گولده که پینج سهعاته

^{۱۷} ئەم گۆره گۆرێ مار خانیشووعی پهتیر که (۹۱۷، ۱۰۰۴ لادراوه و ۱۰۱۱ وهفاتی کردوه). پروانه کتیی (المجدل)ی عمر کوری متی، چاپی جیسموندی، رۆما، ۱۸۹۶.

^{۱۸} کتیی یه کهم، بهشی سی و دووهم.

^{۱۹} ئاماژه بۆ ماندهوهی دووهم جاری دهکا له مووسل له سالی ۱۷۶۵ دا

^{۲۰} بنه ماله ی عوبیداغا له بنه ماله ی عهبدو لجه لیلین. له پاش بنه ماله ی پاشا، نهوان له ههسوو بنه ماله کان زۆرترو به هیترون.

رى له رۆژھەلاتى مووسل دوورە. ھەندى شوپنەوارى لىرەو لەوى تىدايە.
ناوى لە ميژووى نەستورىيە كاندا ھاتووە. دەلىن ناوھەندى ئوسقوفىيە تىكى
نەستورى بوو.

گردىكى بچووك له نزيك گونده كه ھەيە. كاتى خوڤى شار له سەر
گرده كەو له دەوربەرى دروست كراو. شوپنەوارى كلىسەيەك له دامىنى
گرده كە ھەيە بە ناوى (مارت بەربارە) كراو. ماوھەيەكى زۆرە بى پرواكان
چۆليان كرددووھو كاسۆليكەكانى گوند نوپۆر خواپەرستى تىدا دەكەن.
ورده وردە بايەخيان يىداوھ تا كرددويانە بە كلىسەيەك نھىنى پىروۆزى تىدا
جى بە جى دەكەن. من رۆژى دوورەمى چوونمان، قداسم تىدا جى بە جى
كرد.

(٤) دىر مار مەتى

دوو رۆژ لەو گوندە ماينەوھ ئىنجا بە يەكەوھ چووينە سەردانى دىرئىكى
يەعقوبىيەكان بە ناوى (دىر مار مەتى). تورك و ديان ھاوينان بۆ
ھەواگۆرپىن دەيچنى. ئەم دىرە لە سەر ترۆپىكى چيايەكى بەرزە. لەبەر
سەختى، سوار ناتوانى بە سواری بەسەرى بکەوى. پيش چەند سالىكى
كەم، بە ھىممەتى پىرىك گيۆرگىسى بە رەچەلەك مووسلاوى كە پىشتر
مفران^{٢١} بوو، نووژەن كرايەوھ. ئەمە ھەر چەندە يەكئىكە لە دىرە ھەرە بە

^{٢١} ئەمە پىرىك گيۆرگىسى يەكەمە (١٦٨٧-١١٧٠٨) دەنگ و باسى ئەم پىرىكە لە
كتىبى (ذخيرة الازھان)ى زاناي گەورە قەشە پىرۆس نەسرى ھاتووە. بەرگى دوورەم،
مووسل، ل ٢٦٥-٢٧٤.

ناوبانگی یه عقووبیه کان، به زوری سی چوار راهیب له دیره که دهژین.
کاتی خوی زوری ره هبان تیدا بوو. نووسه ری به پرتیان لی هه لکه وتوو
میژوو باسی کردوون.

شوینه واری په رستگای کۆنی راهیبان و چهند نه ستیلیکی ئاو له نریک
ترزیکی چیا هه ن وه کوو گۆمیکی ئاو له تهک دیره که، له شاخ
هه لکه ندراون بو ته وهی به درتزیی سان ئاویان تیدا هه لگیری.
ته شکه وتیکی گه وره شی لیه له هه مان شاخ هه لکه تراوه. ئاویکی
سازگاری لی ده چکته ناو گۆمیکی گه وره، بو پیوستی چیا جیا به کاری
دین.

کلێسه ی دیره که له سهر شیوازی کۆن دروست کراوه. ده توانین بلین له
چاو کلێسه کانی دی گه وره یه. دالانیک له به رامبه ر ده رگای کلێسه که
هه یه بو دالده ی لادیان به بی ره وشتی کلێسه کانی نه م ولانانه
په رستگایه کی بچووک له نریک قوربانگا هه یه پییده گوتری (مالی پیر). نه م
شوینه ئیسک و پروسکی پیره کانی تیدا هه لده گیراوه. سی چوار گۆری
مه رمه ری ره شی تیدا یه له دیوار ده ره یتراون و به په رده ی نه خشاو
داپوشراون. هه ر یه که میژوو هه کی به سریانی له سهر هه لکه تراوه و شه وو
رۆژ چرایه کی له به رامبه ر ده گری. من پیم وابوو به هوی نه و میژوو انه وه،
ده توانم بگه مه ناسینی مه تی، دامه زرتنه ری دیره که، یان هه ندی له پیاوه به
ناوبانگه کانی. شه ماسیک له وی بوو. داوام لیکرد بۆم باس بکا. بۆم
ده رکه وت نه مانه گۆری چهند ئوسقوفینکن، هه ره کۆنه که یان سالی ۱۴۰۰
ژیاوه و له زه مالی نه وای رینگای دیر خوش کراوه و له سه رده می دووه که ی

تر دیر نووژن کراوه ته وه. میللهت وه کو پیر ریژیان ده گرن بویه چرا له
 بهرامبهر گوره کان داده گیر سین. سالی ۱۷۶۰ یش (مار لعازر) ی مفرانی
 یه عقرو بییه کانی مووسل کۆچی دوا یی کردو له و پهرستگایه و بهرامبهر
 ده رگا ناشیان. گوره که ی وه کوو گوره کانی دی رازاوه ته وه و پهرده یه کی
 سپی و جوانی پیدا دراوه ۲۲.

(۵) دیر مار به نام

له گه له هندی دیان سهردانی دیریکی یه عقرو بییه کانم کرد پییده گوتری
 (خدر نه لیا س). ئەم دیره نزیکه ی شهس سه عاته ری له مووسل دووره.
 ده که ویتته نزیك گوندی قهره قوش. ئەم دیره گه وره و فراوانه، دیوار یکی
 بلندی له دهوره کراوه. کلێسه یه کی له سهر شیوازی کۆن له ناوه پراستدایه
 به چهند وینه یه کی پیران رازاوه ته وه. وینه ی سوارن و رمیان به دهسته وه یه
 وه کوو وینه ی پیر گیورگیس که نیگار کیشان کیشاویانه. هه ندی ژووری
 شپ - دوو سی یه ك - بو ژیانی راهیبه کان و بو ته و میوانه لاییدانه ی دینه
 دیر، له نزیك کلێسه که هه ن. ته و سهردانکه رانه یش که له هه ندی وهرزی
 سالد، بو نوژ سهردانی دیره که ده که ن، له بهر گهرمای روژ په نا بو
 کلێسه که ده به ن و شه ویش به پی ره وشتی ته و ولاته، ئاسمان به خویان
 داده ن. شوینه واری جوانی بینایه کی کۆن له نزیك دیره که هه یه. ئیستا له
 ژیر زه ویه. بوی هه یه بینایه کی گه وره ی له سهر بووی. مروؤ له
 ده رگایه کی نزم و ته سکه وه ده چیتته دالاله که. بیناکه نه ختی له به ژنه

۲۲ کتیبی دووهم، بهشی هفتم.

زهلاميك بهرزتره. شیوهی خره. یان بلین ههشت گوشهیه، نزیکهی ههشتا بی دهیی. دیواره کانی به مهپمهری رهشی جوان و رازاوه داپوشراوه. بیناکه هندی نهستوندهی نهستووری له هه مان مهپمهر تیاایه. وه کوو هندی باسیان ده کرد بوی ههیه بازارگانیکی هاوالاتی گهوره پاش گهراوهی له هیند نه به شهی دروست کردیی و ویستییی لهوی بینژن^{۲۳}.

(۶) نهروود - سهلامیه

نیجا چوومه نهروود که نزیکهی دوو سهعته ری دووره. خه لکه کهی تورکن و سهر به ناغایه کن یه کیکه له خوشه ویستترین براده ره کانی من. هه رچه نده نهو شوینانه مه کوی زور عه ره بی قاچاغ و ریگرن، کردمه گیانبازی و چووم. چونکه ده مه ویست نهو په یکه ره مهپمهر له نده هه ورانه بینم که زور جار باسم بیستوون. گونده که نهختی له دیجله وه دووره. زهوی به پیتی زوره. ده لین ناوه کهی له ناوی شاریکی کون هاتوره شوینه واره کهی له نزیک نهوی ماوه. ناوی نهروودی له نده هه وره و ناوی له بهشی دهیه می کتییی گرواندندا هاتوره.

شاری نهروودی کون دهوری نیو سهعته ری له نهروودی نیستا دووره. له ریگادا، گوری تورکانی لیه. هه ندیکیان پارچه مهپمهری سپیان له سهر چه قاندراره وینهی گه وره ی مروقیان له سهر کیشراره. نه مانه نهو په یکه راندن که بویان باس کردووم. نائومید بووم له بوونی په یکه ری کون و دۆزینه وهی شوینه واری دیرین. بیرم کرده وه دهیی نه مانه چ بن له سهر

^{۲۳} کتییی دووه م، بهشی هه شته م.

ئەو گۆرۈنەۋ لە چ زەمانىك داتاشراون. قەت ئەملىوۋە نەمبىستوۋە وئەندى
 مەۋزۇ لە سەر گۆرى توركان داتاشرابى^{۲۴}. بەلكو بە زۆرى ئامىرى شەر،
 يان پارچە جلىكى رەمى ئاينى لەسەر نەخش دەكرى. لە وئەكان
 وردبومەۋە كە جلى رۆژھەلاتيان لەبەر بوو، بۆم دەر كەوت ئەم گۈندە
 دىانى تىدايە، يان مېۋوۋە كەى بۆ پېش ئىسلام دەچىتەۋە. ئاخىر باسى ھەندى
 خەلىقەى كۆنى بەغدا دەكەن كە وئەى خۆيان، يان وئەى تريان لەسەر
 پارەى ئاسن دەنەخشاندا. بەم جۆرە ديارە توركەكان ئەوسا راھاتوون وئەى
 مەۋزۇ لە سەر گۆرەكان بكىشن.

زىاتر رۆيشتىن، گەيشتىنە ئەو شوئەى پى دەئىن نەمروودى كۆن. گومانى
 تىدا نىيە ئەۋى شوئى شارىكى بچووك، يان قەلايەكى گەۋرە بوۋە. ئەو
 دەشتە ھەراۋە (بان-ھىبە) يەكى لىيە لە زەۋى بلىندترە. من پىم واىە ئەمە
 پاشاۋەى بەرزايە كە ۋە كوو ئەو بەرزايانەى تا ئەمپۆ لە خاكى ئىۋان دوو
 زىيان دەكەۋنە بەرچاۋ. بۆ ئەۋەى شار، يان قەلا لەسەر ئەو بەرزايە
 دروست بكنە، لە بلىنداىەكى تايەتىدا، سەرەۋەيان بەشىۋەى
 چۈارگۆشەيەك تەخت كرددوۋە. بوۋە بە پانتايەكى زۆر جوان. دەكرى
 ئەمپۆ لە باتى شوۋرە بە كارى بىنن چونكە لە لاي دەرەۋە روۋىەكى
 ۋە كوو روۋى قەلاكانى ئىمە لە روۋى شارەكە بلىندترە ۋە كوو بانەكانى
 دەۋرى قەلاكانى ئەۋرۋيا. بۆ ئەۋەى خەلك لە زەبرى دوژمن پارىزىۋ
 بتانن خۆيان لە دىدى دوژمن بشارنەۋە. شوئەۋارى قوللەيەك لە سەر

^{۲۴} ۋشەى تورك لە لىتالى بە زۆرى ئامازەيە بۆ (موسلمان) بەلام ئىمە لە ۋەر گىراندا
 ۋشەكەمان ۋەك خۆى مېشتەۋە.

باندهكهو له گۆشهيهكى شارهكه ههيه، رووخاوه. خهلكهكه دهیدهنه پان
نهرود. ههندی بهردی بچووکیان له دهوری قوللهكه نیشان دام وهکوو
تیر ددانه داربوون گوتیان نهروود بو شهرو راو به کاری هیتاون.

روژهكهمان ههموو لهوی برده سهر ئینجا به رینگایهکی تری كهناری
رووباردا گهراینهوه مووسل. دواى سهعاته رنیهك گهیشینه گوندیکی
گهورهی توركان به ناوی سهلامیه، له قهه گردیکی بچووك بوو،
خانووكان جوان کرابوون. ئەو گونده له ههموو گوندان دهولهمهتدتره
چونكه زهوییهكهی به پتهو رووباری ديجلهی لی تریکه. بو ئاودانی زهوی
سوودی لی دهبین.

(٧) حمام عهلی (حمام العلیل) ٢٥.

له خوار ديجله حمامیک بهرامبهر ئەم گونده دیاره پیندهگوتری حمام
عهلی ٢٦. له سالانی دواتر چهند جاریکی دی بو دیدهنی نهخۆشیک سهردام
کرد دهموو چاوی گرتبووهوه. ئەو گراوه دهكهویته سهر كهناری ديجله.
ئاوهكهی زور گهرمو بهجۆشه، له لای بیابانهوه بوی دی، ئەگهر سهعاته
رینهك برۆیت و گهزیک زهوی ههلكۆتی، دهبینی ئاوهكهی ئەوهنده گهرمه
دهلتی له ناو مهنجهل دهجۆشی. قیر له گهل ئاوهكهدا، فیچقه دهکا. ئەگهر

٢٥ حمام العلیل یانی گهرماوی لهخۆشان. بهلام کورد سووکی کردۆتهوه ههر دهلتی
حمام عهلی بۆیه منیش وام نووسی. (وهه گێری کوردی).

٢٦ میژوونوس ناوی گوندهكه بهو جۆره دیتی كه له ناو خهلكهكه باو بوو. تا
نهرۆش خهلكهكه ههر بهو ناوه ناوی دهبن: (حمام عهلی).

بپارزنی، قبره که دهنیشی. موسلاوییه کان بۆ ههلسوونی کۆگای دهغلی
ژیر زهویی به کاری دین بۆ نهوهی شی ههلههینی و بۆ زور مه بهست
رهوانهی دهرهوهی ده کهن. وا بزاتم پیشینان هم قبره یان له بیناکانیان به کار
دهینا.

هم گراوانه له کۆنهوه بهوه ناسراون که بۆ تهندروستی و چارهسهری
نهخۆشی باشن. له بهر نهوهی کهناری هم بهرهی رووبار له کهناری
بهرامبهر بلندتره، خه لکه که بیریکی گه وره یان له نزیك کهناری رووبار
لیداوه ئاو فیچقه ده کا. پیشینان بینایه کی گه وره یان له نزیك گۆمه که
دروست کردوه ته نیا بناغهی ماوه بریتیه له شووره یه کی گه وره ی خپ
سه ره وه ی گومبه تن بۆ نه وه ی خه لکه که شوینی حه وان ه یان هه بی و زۆرترین
گه شت یاری نه خۆشی عه ودالی چاره سهر بتوانن خۆی لی بشۆن. پلیکانه یه که
تا خواره وه ی گۆمه که داکشاه بۆ نه وه ی مرو ف بتوانی چه ندی ده وی،
نه وه تده خۆی له ئاوه که تقووم بکا. نه گهر خانووه کانی ده وره به ری وه کور
جاران بجا بان، هه موو کهس ده ی توانی له هه موو وه رزه کانی سال سوود له و
گراوه وه ربگری، به لام له بهر نه وه ی له ناوه وه خانوو نه ماوه، دوا ی مه له ی
کردن په نای بۆ بیهن، گراوه که ته نیا هاوینان به کار دی. گراوه که
پشتگویی خراوه. کهس به قه دهر پتویست بایه خی پی نادا چونکه شوینه که
ئاوه دانی تیدا نیه و ترسی پیاو خراپانیش هه یه.

هه موو سالی له مانگی مایسدا، کریکار ده چن ئاوه که خاوین ده که نه وه و
خانوو به شیوه ی بهش بهش ده کهن به چه ند ژووریک بای هه زاران کهس
ده کا که هه موو سالی بۆ حه وان ه وه چاره سهر رووی تی ده کهن.

خەلكەكە نەخۆشەكانى خۆيان دەبەنە ئەو گراوانەو بېروايان واىە
 چارەسەرى ھەموو نەخۆشییەك دەكا. بەلام من خۆم پاش تاقى
 كردنەو ھەيەكى زۆر، بۆم دەرکەوت ئەم جۆرە ئاوە بۆ نەخۆشى سى و جگەر
 خراب و كوشندەيە. بەلام دەشى چارەسەرى نەخۆشییەكانى پىستە بكا، يان
 دەشى نەخۆشییەكە سووك بكاو پاشان بە دەرمان چارەسەر بكرى. ھەرۈھا
 بەش بە ھالى نەخۆشى دەمارو نەخۆشییەكانى تىرش كە لە ئەنجامى شكان،
 يان لەگەن چوون، يان شەكەتى زۆر، يان تىكەلبوونى ئاوەكان،
 شوئەواريان دەمىتى.

رینگای ھەمام ھەلى بۆ مووسل رینگايەكى سەخت و دەرەكە چونكە
 رینگايەكى ناخۆشەو زۆر كەندو لەندو دۆلى تىدايە. لە بەشى زۆرى
 رینگاكە، رېوار ناتوانى سواری ولاغ بىي. جگە لەو رینگاكە ھىچ گوندى
 لەسەر نىيە تەنيا گوندىكى بچووكى عارەبان نەبى نەختى لە گراوەكە
 دوورە. كەچى كەنارى بەرامبەر لە سەلامىەو تا مووسل رینگاكەى تەختەو
 زەويەكەى ھەمووى شىنايىەو زۆر گوندى توركى تىدايە.

(۸) دېر مار گۆرگىس

ئەو ماوھى لە مووسل بووم، چەند جارنىك سەرم لە دوو دېرى
 لەستورىيەكانى نىك شار دا: يەكىكىان دېر مار گۆرگىوسە كە دەكەوئىتە
 كەنارى دووھى دىچلەو دەورى قۇناغنىك لە شوئەوارە كۆنەكانى نەينەوا
 دووررە، لە سەر گردنىك دروست كراوە دەكەوئىتە ناوھراستى دەشتىك و

دیوارنکی بلندی له دهوره کراوه و کلّیسه‌یه کی بچووکى له ناوه‌راسته. سالی ۱۷۵۳ به فرمانی پاشا، باوکی دومینیکی (دۆمینیکۆ کایتانز کۆدالیونچینی) لی نیژراوه. هەرچه‌نده نه‌ستوریه‌کان ده‌یالگوت ناشتی مردوو له کلّیسه‌دا پّچه‌وانه‌ی ده‌ستووری ئایینی ئەوانه^{۲۷}. خانوویه‌کی بچووک له نزیك کلّیسه‌که هه‌یه، بۆ مچۆره‌که کراوه. ئەمه شه‌مماسیکی نه‌ستوریه به‌و خێرو سه‌ده‌قانه ده‌ژی که پیشکەش دیره‌که ده‌کری. هه‌ندی له‌و مچۆرانه له‌ سای سه‌ردانیکه‌ران، ده‌وله‌مه‌ند ده‌بن.

(۹) دیری مار ئیلیا

دیری دووهم دیری مار ئیلیایه که ده‌که‌ویته به‌ری مووسلو به‌ری جه‌مام عه‌لی. نزیکه‌ی دوو سه‌عاته ری له‌ شار دووره. وه‌کوو قه‌لاکانی کۆن شووره‌یه‌کی بلندی له‌ دهوره کراوه و کلّیسه‌یه‌کی گه‌وره‌ی له‌ ناوه‌راسته له‌ سه‌ر رووخانه. ده‌ورو به‌ری کلّیسه‌که خانوو و جه‌وزه. من وای بۆ ده‌چم ژماره‌یه‌کی زۆری ره‌هبانی تیدا بووه‌و وه‌کوو له‌ مووسلاویه‌کانم زانی راهیبی زۆری تیدا بووه‌و کلّیسه‌که تا ئابلووقه‌دانی مووسل له‌ لایه‌ن ته‌هماسب قولی خان، به‌ کار ده‌هات. له‌شکری فارسی چووه‌ ناو دیره‌که‌و تیک و پینکی داو به‌و کاولیه‌ی ئەمرۆ جتی هیشته. کلّیسه‌که رووخاوه‌و

^{۲۷} راست نیه که ده‌لین ناشتی مردوو له‌ گۆرستانی ناو کلّیسه، لای نه‌ستوریه‌کان، باو له‌بووه‌ وه‌کوو له‌ میژووی کۆن بۆمان ده‌رکه‌وتوووه.

خانووہ کان خراب بووین و دیوارہ کانی دەرہوہ لہ زۆر شویتندا رفیون^{۲۸}.
ئەمپۆ لہ و ناوہ بووہ بہ مہ کۆی دزو ریگراں^{۲۹}.

^{۲۸} پروانہ (میژووی مووسل) دانانی زانای گہوررہ سلیمان سایغ ، بەشی یە کەم،
ل ۲۷۵- لہ بارہی تہماسب (نادر شای زۆردارو رەوانہ کردنی (نەرگز خان)ی
وہزیری بۆ مووسلو ئەو وێرانکارییە لہ ریگادا کردی، لەوانہ دیری مار ئیلیا.
^{۲۹} کتیی دورەم، بەشی نۆیەم.

رووداوی میژوویی

تابلووقه درانی مووسل له لایه ن ته هماسب قولى خاله وه (۱۷۴۲)

کاتی ته هماسب قولى خان به له شکرکی زوره وه، به نیازی داگیرکردنی مووسل، هاته ته ده قهره، ژماره یه کی زوری عه ره ب و کوردو تورک و دینانی گونده کانی ده وروبهری شار په نایان بۆ ناو شار هیتاو کۆبوونه وه به کیان سازداو له کۆبوونه وه که دا، هه موو په یمانیان دا بهرگری بکه ن. ده ستیان پیکرد خه نده قیان له ده وری شووره ی شار لیتداو شوینی درزبردوو و رووخواوه کانی شووره ی شاریان به بهردو قسل چاک کرده وه. کاتی له شکرکی دوژمن هات و نزیك که وته وه، ده رگا کانی شووره ی شاریان داخست و خه لکه که به هه موو چینه جیاوازه کاله وه، له ژیر سه رکردایه تی حوسین پاشادا،^{۳۰} خویان بۆ بهرگری تاماده کرد. حوسین پاشاو گه و ره کانی تری جه لیلیه کان له پیتشه وه ی بهرگری که ران بوون.

که فارسه کان له مووسل نزیك که وته وه، حوسین پاشا خه لکه که ی کۆ کرده وه و گوتاری بۆ دان و به قسه ی کاریگهر هانی دان بهرگری له شار بکه ن. ته وسا هه موو سویندیان خوارد له پیناوی رزگار کردنی شاره که یان له هیچ ده ره ک و مه ترسییه ک نه گه پینه وه و به لیتیان دا ته گهر فارسه کان

^{۳۰} حاجی حوسین پاشای کوری نیسماعیل پاشای جه لیلی (۱۱۰۸-۱۱۷۱ک)

(۱۶۹۴-۱۷۵۸ز).

سهرکه و تن، نهو پیاوانه‌ی به زیندوویی ده‌میننه‌وه، ههموو ژته‌کانی شار
 بکوژن بۆ نه‌وه‌ی نه‌که‌ونه بهر ده‌ستی فارسه‌کان^{۳۱}. فارس له ههموو
 لایه‌که‌وه ده‌وری مووسلیان گرت. توپیان دامه‌زراندو چلو نه‌وه‌نده گولله
 توپیان پتوه نا. توپه‌کان شووره‌یان رووخاندو که‌لینتیکیان تی کرد. له ههمان
 کاتدا، مینتیکي زوریان بۆ رووخاندنی شووره‌که داناو ناگریان تی به‌ردا.
 ئینجا پینج هیرشی زور توندیان کرد بۆ نه‌وه‌ی به سهر خه‌لکه
 ئابلووقه‌دراوه‌که‌دا زال بین. به‌لام خه‌لکه‌که، که بریاریان دا بوو بمرن به‌لام
 نه‌ی‌لن ئیرانی به ناو مالو عه‌یالیان وهرین، ههموو جاری به نازایه‌تییه‌کی
 بی وینه ره‌تیان ده‌دانه‌وهو زهره‌ریکی زوریان لی ده‌دان. فارسه‌کان ماوه‌ی
 چلو دوو رۆژ، زور به توندی، به‌لام به ناریکی، لهو قه‌لایه‌یان دا،
 پیاوانتیکي زوریان له ده‌ست داو نازووقه‌یان بنی هات، ههرچه‌نده خو‌یان
 خوش کردبوو شار تالان بکه‌ن، به‌لام بی نه‌وه‌ی به قه‌د سهره نینۆکیک زیان
 به ئابلووقه‌دراوان بگه‌یه‌نن، ملیان شوپ کردو کشانه‌وه.

سالی ۱۷۵۶

کیشی نیوان مسته‌فا ئا‌خاو فه‌تاح به‌گ

له‌م سالانه‌ی دواییدا ناکۆکی که‌وته به‌ینی دوو پیاوی گه‌وره‌ی بنه‌ماله‌ی
 جه‌لیلیه‌کان به‌لام به هیممه‌تی حوسین پاشا کیشه‌که خاو بووه‌وه که باب
 برای به‌کینکیان و می‌ردی خوشکی نه‌وه‌که‌ی تر بوو. له‌بهر نه‌وه‌ی حوسین
 پاشا دوور بوو، ناکۆکیه‌که دووباره سهری هه‌لدایه‌وه‌و و نه‌وه‌نده په‌ره‌ی

^{۳۱} له‌م پارچه‌یه لای نووسهر په‌راویزه ئیمه خستمانه ناو ده‌قه‌که‌وه.

سه‌ند،^{۳۲} ئەمىن پاشا (كە برازاي يەككىيان و زاواي ئەوھى تر بوو) واى بە چاك زانى خۆى تىكەل كىشە كە لەكا ئەوھك بە ناوبژى ئەو، رازى نەبن و ئەوسا ناچار بى ھىزيان بەرامبەر بە كار بىنى. بۆيە ھەردوو كيان پەنايان بۆ سلیمان پاشا^{۳۳} ى والى بەغدا برد. ھەردوو كيان بەرئەمرى دەسەلانى پاشابوون و ھىوايان بە دۆستايەتى و پارىزگارى پاشا ھەبوو. پاشا زۆر بەرئەوھ و ھەرى گرتەوھ. كە گوئى داىە سكالای ھەردوو لا لە يەكتر، ئارەزووى پىشان دا، وەك رىزىك بۆ بنەمالەى جەليلیە كان، بکەوئتە بەنيان و ئاشتيان بکاتەوھ. بەلام ھەر يەكە لە نەيارە كان دەيەويست و ھەولى دەدا ناحەزە كەى لە ناو ببا. يەككىيان كە ناوى مستەفا ئاغا^{۳۴} بوو لە ناحەزە كەى دەولە مەندتر بوو كە ناوى فەتاح بەگ^{۳۵} بوو. مستەفا پاشا ديارىيە كى بى حىسابى پىشكيش پاشا و ھەموو پياوانى سەراكەى كرد- ئەو سەرايەى گومانى تىدا نىيە يەكى بوو لە سەرا ھەرە كىيارو بە تەنتە كانى دەولەت- فەتاح پاشايش ئەو تەندەى تاقتى ھەبوو ديارى پىشكەش دەست و پىوھندە كانى پاشا كرد. ئەو، لە ناحەزە كەى فەتاح و كەلە كچىتر بوو، واى لى كرد پارەيە كى زۆر خەرج بكاو ئاخىرى ناچار بوو بە مەرجە كانى ئاشتى

^{۳۲} ناوى محمد ئەمىن پاشاى كورپى حاجى حوسىن پاشايە (۱۱۳۲-۱۱۷۵) (۱۷۱۹-۱۷۷۱ز).

^{۳۳} ناوى سلیمان پاشاى باوكى لەيلايە. يەكەم والى مەمالىكە كان بوو لە بەغدا (۱۱۶۳-۱۱۷۵ك) (۱۷۴۹-۱۷۶۱ز).

^{۳۴} ئەم ئاغا يە سالى ۱۱۷۱ك-۱۷۵۷ز) كۆچى دواى كرد.

^{۳۵} ناوى عەبدولفەتاح پاشاى كورپى ئىسماعىل پاشا بوو، باب براى حوسىن پاشا بوو (۱۱۳۲-۱۱۸۵ك، ۱۷۲۹-۱۷۷۲ز)

رازی بی که پاشا به سهریدا سه پاندن و ناچاری کردن خیرا پاره کی زوری
تر به پاشا و دهست و پیوهنده کانی بدن.

گه پانه وه مووسلو ناچار بوون بره ده غلیکی زور بفرۆشن که چه نده سال
بوو، وه کوو رهوشتی خه لکی شار، له ژیر زهوی دایانکردبوو بو ئه وهی
پاره یه کی زوریان بیته دهست دلی پاشای به غدا رازی بکه ن و له
براده رایه تی به رده وام بن.

زور بهی ده غله که کورد کریان چونکه پیوستیان پی بوو. ریکه وت وا
هات ئه و ساله، دواي دهرهیتانی ده غله که کولله هات و هه موو ده غل و
دان له ناوچوو. بوو به گرانی. هه رچه نده ده غل لای خه لک زور بوو به لام
شاردیانه وه بو ئه وهی پاشان چۆنیان دهوی وای بفرۆشن.

که م بوونی سامانی ئه و دوو جه نابه له رق و کینه ی که م نه کردنه وه. به
پینچه وانه وه، هه ر یه که هه ولتی ده دا دهسته یه کی به هیژ پیک بیی بو ئه وهی
نه یاره که ی بهاری. فه تاح به گ که زانی ئه مین پاشا یارمه تی مسته فاغای
خه زووری ده دا، زور دهری بوو. دواي ئه وهی دوو بنه ماله ی گه وره ی
دیکه ی له بنه ماله ی جه لیلیه کان و زور سه ر کرده ی یه نیچه ری بو لای
خوی راکیشا، دهستی پیکرد قسه ی به پاشا ده گوت و سوو کایه تی به واله
ده کرد که ده چوونه پالی. کاتی ئه مین پاشا به ممه ی زانی، له گه ل پیاوه کانی
چوو، له ماله وه هیژشی کرده سه ر^{۳۶}. ئه ویش دهستی نه دا، دهرگای

^{۳۶} خالووی حاجی حوسین پاشا بوو. دواي ئه و بوو به مالی کزنی جه نابی نازم
عومهری، ده که وینه نزیک مالی ئیستای سه دیق به گی جه لیلی.

داخست و له گهڼ نهو دووسه د کسهی لای بوو له دژی هیرشکه ران
 کهوته جهنگ. که نهو خه بهره له شار بلاو بووه وه، زوربهی خه لکه که
 بوونه لای پاشا. به لام پیاوه کانی فه تاح بهک نه یاتوانی یارمه تی بده ن.
 نزیکه ی شه وو روژنیک هه ر دوو لا ته قه یه کی زوریان له یه ک کرد. فه تاح
 به گ دیتی خه لکیکی زور ده وریان گرتووه، بیری کرده وه خوی رزگار
 بکا. له کو تایی شه ودا، دیواریکی کون کردو چووه مالی دراوستیه ک و
 له وپوه په ریپه وه بو شوینیکی دیکه. خوی و هندی له پیاوه کانی، خویان
 گه یانده خانوویه کی تری خوی له بن شووره ی شار نزیک (باب البیض) ۳۷.
 که هیرشکه ران هه ستیان کرد رای کردووه، له هه موو لایه که وه به دوایدا
 که وته گه ران. که به شوینه که یان زانی، دووباره گوستیریان کردو تا
 نیوه رو شه ریان له گه ل کرد. نه و سا یه کی له ئاغه کانی هه مان بنه ماله — که
 مرویه کی ژپرو دانا بوو — که وته سه ر پی پاشا و لئی پاراپه وه فه تاح به گ و
 برازا کانی و نه وانه ی له گه لیدا بوون نه کوژی. به لام به ره و رووی
 که لله ره قیه کی توند بووه وه، چونکه ئاغه کانی سه ر به پاشا به توندو

۳۷ نه مه ده رگای روژناوای شاری مووسله. ده که وپته به رامبه ر ئیسگی شه منده فیه ر
 (باب البیض — ده رگای سپی) کور تکراره ی (ده رگای ناوی سپی) به به ناوی نه و ناوه ی
 که ده که وپته روژناوای شارو نزیکه ی سه عات و نیوه رتیه ک دووره له نتوان (یوسف) و
 (عزیه) ۱۵. بویه ش وای پیسه گونری چونکه کبریتی سپی زوره. پروانه (میژووی
 مووسل، به شی یه که م، ل ۳۶. ماموستا سه عید دیوه چی رای وایه بویه نه و ناوه ی
 لیتراوه چونکه بو بازاری هیلکه (بیض) ده کرایه وه. پروانه (شووره ی مووسل) گوژاری
 (سومر)، سالی سیه م، ل ۱۲۵. خانووی فه تاح به گ نه مرو له گه ل خانووی دراوستی
 له (ده رگای سپی)، بزه قوتابخاله ی حاجیان.

تیژی و فرت و فیلو و خورانی فەتاح بە گیان دەزانی. دەیانەویست بیکوژن
 لە ترسی ئەو هی ئەو کوو پاشان تۆلەیان لی بکاتەو. ئاخیری پاشا لیان خووش
 بوو، بە مەرگی یە کسەر شار جی بیلن و هەر گیز زات نە کەن بگەرینەو.
 ئەوانیش هەر ئەو رۆژ رویشتن بو بەغداو لەوی هانایان وەبەر پاشا بردو
 داویان کرد تۆلەیان بو لە ئەمین پاشا بکاتەو بەرامبەر بەو ستمەدی
 هەستیان دە کرد لیان کراو. کە پاشا بینی ئەو نەدی جی متمانەیه، تووشی
 بوغرابی هات - هەمیشەیش نەختی لە بنەمالە هی جەلیلیه کان دەترسا -
 کەوتە بەینیان بو ئەو هی لی خووش بوون بو پەنابەران وەر گری و بە راستیش
 وەری گرت. دوای چەند مانگیك هەموویان رویشتن و روویان کردەو.
 مووسل بە وای ئەو دۆستایەتیە درەوینە هی پیشانیان دا، زۆر بە چاکی
 پیشوازیان لی کرا. بەلام فەتاح بەگ دلی وەك کونەدی زەهیری لەو جری
 بوو لە دژی ئەمین پاشا و لایەنگرانی وە کوو لەم نزیکانە دەبینن.

سالی ۱۷۵۷

(۱) بەستی رووباری دجله^{۳۸}

ئاخیری، دوای ئەو هی چەند کەسیك کوژران، ئەو هەرایە دامرکایەو و
 زستان داها و سەرما کاری کردو توند بوو. رووباری دجله بە تەواوی
 لەو ناوچانە بەستی. بو ماو هی بیست رۆژ بە بی ترس کاروانی بە سەردا
 دەریشت.

^{۳۸} پروانە میژووی مووسل، بەشی یە کەم، ل. ۲۹۰.

وایزایم باسی سهرمای وا له میژووی نهو ولاته گدرمانه دا نههاتوووه. لهو
 ولاتانه دا، به دهگمه نهبی ناو وا نایبهستی. به هوی لهم سه رما کوشندهیه،
 ژمارهیه کی زور گیانله بهری کیوی و کهوی مردار بوون که سه رچاودهیه کی
 گهورهی سامان و خوراک و ولات بوون. نه م سه رمایه له دیاربه کرو ماردین و
 هه موو شاره دراوسیکان، له مووسل زیاتر قات و قری خوراک، له گه ن
 خوی هیئا. له مووسل، دهغل نه گهرچی زور گران بوو به لام دهست
 ده کهوت. خه لک به کومه ن بو خوراک دههاتنه مووسل، شار سینخاخ بوو
 له هه ژارو به له نگازی خه لکی شارو خه لکی گوندو شوینه دووره کان.
 کویره وهری و ناگزووریان گه یشتبووه رادهیه ک - ناچار بوون که لو
 په له کالیان هه رزان فروش بکه ن - سوزو به زهیی له دلی مروقه ده بزواند.
 پیاو دلی هه لا هه لا ده بوو که دهیدی باوک مندالی خوی ده فروشی و پیاو
 ژنی خوی. بو نه وهی نه ختی دریزه به ژیانی بدا ئینجا نه وه ندهی بی
 نه ده چوو، پاش ماوهیه کی که م، له برسان ده مرد. سه رمای زستان برستی
 سه ختر کرد. جه نازه له سه ر جاده کان کهوتبوون، کهس نه بوو بیانیژی تا
 خیره ومه ند دههاتن، به زوری، رایانده کیشان و فریانی ده دانه ناو دیکله. زور
 تورک، نهو دیمه نه جه رگبرانه کاری لی کردن، نان و خواردلیکی زوریان
 به سه ر هه ژاراندا دابهش کرد. هه ژاره کان له بهر ده رگاگان که ره سیسه یان
 ده کرد. له م زستانه دا، هه موو کهس به هانای لیقه و ماوو برسینه کانه وه
 ده چوو.

که زستان ته و او بوو و له ناخرو ئوخری شوباتدا، گیاو گۆل شین بوو، پاشا
 فدرمانی دا هه ژاره لایده کان به خورتی له شار بکه نه ده ره وه بو نه وهی

کوئره وهی له سهه شار کهم بیته وه. هه ژاره کان رویشان. به بی زاد، هه ندیکیان روویان کرده به غداو هه ندیککی تر چوونه قهره جولان^{۳۹}؛ وه کوو مالآت گیای دهشتیان ده خواردو زوریان به هوی نازاری پیشووی زستان هیریان له بهر برابوو، تاقه تیان له بهردا نه مابوو. گیایان له ده مدا بوو له برسان ده مردن. دهشت ئه وه ندهی جهنازه لی که وتبوو نه ده هاته ژمارا!

(۲) کولله و گرانی گهوره

به رویشتی لایده کان و هه ندی خه لکی شار، بارو دۆخه که کهمی باش بوو، خه لکه که ئه و خواردهی هه یانبوو قتیان پیده کردو چاوه پتی دروینه بوون، له پر هه هه نده یان زانی کولله وه ک گهواره هه ور هات و به چهند روژیککی کهم هه موو ده غل و دانی ماشیه وه. ئه وسا به شیککی زوری خه لکه که شارو گونده کانی ده ور و بهریان جی هیشت. هه ندیکیان په نایان بو به غدا بردو هه ندیک چوونه ولاتی ده ور و بهرو ئیران و شوینی دوور تریش. ده تدی سهه له نوی دهشت و دهه پر بووه له که له خی را کردو وان. ئه وان هیش که له شار مانه وه هه موو روژی ژماره یه کی زوریان لی ده مرد، به راده یه ک جهنازه له کۆلانان که وتبوون، سهه گ ده میان تینابوون. ئیز

^{۳۹} قهره جولان: شار و چکه یه کی کۆنی لیوای سلیمانیه. ده که وتسه باکووری روژه لاتی سلیمانی. بیست و پنج کیلۆمتر لیه وه دووره، لای سنووری ئیران. بهر له دروست کردنی شاری سلیمانی، پاته خی پاشاکانی بابان یوو. (بو ریشه ناسی وشه ی قه لاجوالان که لانزا لیه دا به قهره جولان) ناری ده با. بروانه (توفیق وهبی، اصل اسم قه لاجوالان و معناها، الساخی، عدد ۱۴۵۴، ۶ تشرین الاول، ۱۹۷۳. - وهه گیری کوردی).

رایانده کیشان و فریانداده دانه ناو روبرار. سهره پای ئەمەیش بە درێزایی سالی ۱۷۵۷، تاي پيس بلاو بووهوه. مال پر بوون له لهخوش و گورستان تزی بوون له مردوو.

ئەوانەى گوزهرانیان باش بوو و دەستیان دەرویشت كەمتەرخەمیان له خەرچ كەردنى پاره نەدەكرد بۆ دابین كەردنى شتى پتویست بۆ خزم و كەس و كاریان، بگره دەچوون یان دەیاننارده قەرەجولان و ئیران و شوینی دی دەغلیان دەهینا. بەلام مسۆگەر پایزو زستانی ئەو ساله، كەس بە ئاشكرا دەغلی نەفرۆشت. هۆكەى ئەوه بوو دەولەمەندەكان چاوچنۆك بوون، دەغلیان دەشاردەوهو قۆرخیان دەكرد بۆ ئەوهى بە كەیفى خۆیان بیفرۆشن. هەر وهها هۆیهكى تر ستمى زۆرداره كان بوو كه به دارى زۆرى دەستیان بەسەر دادەگرت. زۆر به دەگمەن كەسانی وا هەبوون دەغل له مالی خۆیان بفرۆشن ئەگەر به نرخىكى زۆر گرانیش بێ.

ئەم كۆپره وهرى و نەبوونیه بوو به هۆى پەیدا بوونی دزی. رۆژانه دزی دەكرا. دزه كان هیچ مالو دوكانیان نەهیشت دزی لى نەكەن، تەنانەت دزیان له مالی ئیمەیش كرد^{۴۰} و هەندى قاپ و قاچاغیان له مدبهق دزی. بەلام به راستى له هەمووى جەرگپرترو له هەمووى زیاتر جى سەرسامى ئەوه بوو، دەتدی باوك كور و كچه كانى هەرزان دەفرۆشى و میرد ژنو نازیزه كانى خۆى دەفرۆشى، ئەمە ئەك تەلیا له ناو موسلمانان وا بوو، بگره له ناو دیانانیش وا بوو. بەلام پاش ماوهیهكى كەم، برسىتى دیسان وهكوو

^{۴۰} مەبەستى خالروى باره دۆمینیکه كانه.

پیشور زوری بۆ دههتانه و نهیان بوو دهردی خۆیالی بی سووک بگدن.
شهوو رۆژ دهنگی دهرۆزه کهران دههات دهرۆزه ی نایان ده کرد. ههناپک
کفریان ده کردو ههناپکی تر خۆزگهیان به مردن دهخواست بۆ نهوهی لهو
ژیانه پر نازارو ئهشکه نهجهیه نه جاتیان بی. پیاوم دهوی بتوانی وهسفی لهو
ههموو دهردو نازارو نهو بهسه رهاته دلته زین و ناخۆشانه بکا که لهو
تهنگانه یه دا له ولات رووی دا.

نهوهی به چاوی خۆی ئهه دیمه نه ناخۆشانه ی نه دیبی باوه ر بهو نه هه مانه تانه ی
رابردو و ناکا که لهه رۆمانه میژوو یه وه هی تر دا ده یخو ئیتیه وه. سهیر
نهوهیه گه له ناو نهو هه موو کاره سات و نه هه مانه تیهاله دا، تا دههات خراپتر
ده بوو وه کوو به سه ر ئۆز شه لیم هات بهر له کاول بوونی. تور که کان
رۆحی شۆرشگنیریان تیدا ده جو شاو دیانه کان له بهینی خۆیاله وه پارچه
پارچه بیرون.

(۳) هاتی مسته فا پاشا

له کاتیکدا که بارودۆخ بهه شیوه کاره ساتباره ده پۆیشت، له سه ره تای
سالی ۱۷۵۷دا، پاشای نوێ که ناوی مسته فا بوو^۱ هاته مووسل. هیمانی
دهستی به کار کرد، فه تاح به گ به درۆو ده له سه ی سیاسی خۆی، فریوی
داو نهویش زیاد له پیویست رووی دای. ئه مین پاشا ئه مه ی زۆر بی ناخۆش
بوو. له فه رمانه وایی دوور که وته وهو له ماله وه گو شه گنر بوو، بریاری دا
له گه ل هه موو پیاوه کانی و دوو کهس له خزمه کانی خۆی به چینه لای

^۱ یه کتی بوو له پاشاکانی تورک. ته نیا چه ند مانگیک فه رمانه وایی مووسلی کرد.

حوسین پاشای باوکی که پایهی بهرز بیووهه بۆ والیی کوتاهییه که یه کم ویلایهتی نه نه دۆلو گرنگترینیان بوو. بهر له وهی بپروا، داوای له نه سه داغا^{۴۲} ی پسمامی کرد چاوی له مالو ره عیه ته که ی بی و فرمانیشی به ره عیه ته که ی کرد ههر چی بی یه ک بگرن و فرمان بهرداری نه سه د بن بۆ نه وهی دهسته که ی وه کوو پیشوو ترسناک بن.

چهند جار به تاقی کردنه وه ده رکوت که له بنه مائه ی عه بدولجه لیل به ولایه که س نییه ی توائی مووسل به رپوه بیا. ئایا نه مه له بهر نه وه یه که خه لکی مووسل یاخین و فرمانه وایی ره های تورکیان ناوی؟ به لکو ئازادی عه ره بی خو یان گه ره که؟ یان سیاسه تی نه م بنه مائه یه وایه به نه یی خه لک هان ده دن تا راپه رن و فرمانه وای بیگانه کان سه خه لت بکه ن؟ نه مه شه تکی تیدایه. ههر یه که له و دوو بۆچونه چهند لایه نیکی هه یه. ده توانین بلتین ههر یه که له م دوو نه گه ره هۆی راسته قینه ی نه و کوو که و پشویه زۆره بوو. به ههر حال، نه م جار هیش، داوی رویشتی نه مین پاشا له شار، یه نیچه ری، که له دهسته ی نه و بوون، به بیانوی پروپوچ له مسته فا پاشا هه ستان و سی رۆژ له سه را ئابلووقه یان داو ریگایان به پیاوه کانی نه دا یته ده ره وه. ئینجا به ناو بژیی چهند ئاغایه ک به روو که شی ناشت بوونه وه. به لام نه م هه را بچوو که له هه یه تی پاشای که م کرده وه. ئیدی نه یه ده توانی به غه در پاره له موسلمانان سه نه ی و نه یه ده توانی ته نانه ت نه و پیاوه خراپانه ییش سه رکوت بکاته وه که زۆر بیوون و له شار ده ستیان ده رویشت و له

^{۴۲} ناووی حاجی نه سه داغا بوو کوری عه بی داغا بوو که سالی ۱۱۸۸ک، ۱۷۷۴ز

کۆچی داوایی کرد.

دەرەووی شاریش تالان و برۆیان دەکرد. کە نەیتوانی پاره لە موسلمانەکان بێسەنی، رووی کردە دیان و جوووەکان و داوای پارەیهکی زۆری لیکردن، بەو بیانووێ گوايه، داوای ئابلووقەدرانی مووسل لە لایەن ئیراتییه کانهوه، بە بێ مۆلەتی تاییهتی کلێسه کانی خوێیان چاک کردۆتەوه. هەر چەندە فەرمانەکانی دەروازەیی بالاییان پێشان دا کە بۆ ئەم مەبەستە وەریان گرتبوو بۆ ئەووی لەم بەلایە رزگار بن، سوودی نەبوو. ماوێهەك بوو نەدەوێران توخنی سەرا بکەون. دەترسان ئەوێهەك فریانی بدەن بەندێخانە. ئەوانەیی زاتیان دەکرد بچنە ناو شار، یەكسەر دەیانگرتن و فریانی دەدانە بەندێخانە. لە بەندێخانەدا ئازاریکی زۆریان بینی. ئاخیری تورکەکان کەوتنە بەین و بێ ئەووی هیچ بە پاشا بدەن، نەجاتیان بوو تەنیا شتیکیان دایە ئەوانەیی کەوتنە بەینیان.

(٤) وەفاتی باوکیکی کەرمەلی

داوای تەواو بوونی ئەم بەسەرھاتەیی دیان و جوولەکان. دوو باوک لە کەرمەلییە پێخاوسەکان هاتنە مووسل. دەچوونە ملیبار. وەکوو هەموو میوانیکی و، میوانی ئیمە بوون. یەکیکیان - بە رەگەز فلامەندی بوو - کاتی هات، نەخۆشیی سەکچوون (دیزانتری) یەکی توندی لیبوو. هیچ چارەسەرێک سوودی نەدا. رۆژی ١٤ ی تشرینی یەكەم، هەموو نەینی پێدراو کۆچی داوایی کرد. لە حەوشەیی کلێسەیی پیر پترۆس، لە گۆرپێکدا ناشتم پێش پەنجاو ئەوەندە سالی، باو پترۆسی کەبوشی ناوداری تێدا نێژرا بوو.

(۵) لادانی مستهفا پاشا و کاله تی نه سعه داها

له کۆتایی ئه و ساڵه دا، مستهفا پاشا له والی مووسل لادرا که زۆری تیدا ماندوو بوو بێ وهی بتوانی دهسه لاتی خۆی به کار بێتی. له وهیش خراپتر ئه وه بوو ههر سی ته و قه که یان لی سه نده وه. شتی را به ده گمهن لای تور که کان روو ده دا. ئه مه نیشانه ی له مانی پایه یه لای سولتان. بهر له وهی بپروا، رووخانی خۆی شار ده وه و نه سعه داغای کرده وه کیلی ویلا یه ت تا والی نوی دی.

ئهم ئاغایه (نه سعه داغا) ته نانه ت بهر له وهی بهر پیره به رایه تی شاریش بگریته ده ست، ده سه لاتیکی زۆرو توانایه کی گه وهی له شار هه بوو. چونکه ئه مین پاشا - وه کوو پیشتر باس مان کرد - که له مووسل رویش ت، بهر پیره بردنی هه موو ده ره وهی مالی خۆی بپسپاردو رایسپارد له گهن ره عیه ته که ی باش بی. جگه له وه خۆشی زۆر ده و له مه ند بوو و شانازی به بنه ماله ی گه ورره ی خۆیان و خاله کانی ده کرد. له و کاته وه که راگه یه ندرا نه سعه داغا بووه به فرمانه روا، شار هه موو ملی بو که چ کردو بهی زه حه ت و مشه ققه ت نه وهی بیویستبا ده یکرد. خه لک له هه موو والیه ییگانه کان زیاتر رۆزیان ده گرت و له گوی و حه مدیدا بوون^{۴۲}.

^{۴۲} کتیی به که م، به شی سی و سیه م.

سالی ۱۷۵۸

(۱) هاتی به هجعت پاشا بو مووسلو کووکهی دوای هاتی

دوای چهند مانگیك، به هجعت پاشا^{۴۴} له گهڤ دارودهسته کهی که له چهند خزمه تکارتيك پيک هاتبون، هاته مووسل. دوو تهوقی هه بوو بۆیه خهلك به قهدهر سادهترین ئاغای شار رژيان نه ده گرت. کارو باری ویلايهت هه مووی له دهست هه لیدی سه روکی دهوله مه ند مایه وه که ده رفه ته که یان قوزته وه بۆ ئه وهی تۆله له دوژمنه کانیان بکه نه وه. به نهیئی پیلانیان داناو پيک هاتن چ بکه ن، به نهیئی یه نیچه ریبه کانیان وروژان دو مه سه له که قلیشایه وه. بوو به شه ری نیوان دوو تاقمی شار: یه کیکیان پيی ده گوترا (مهیدان)^{۴۵} و ئه وهی تر ناوی (باب العراق- ده رگای عراق)^{۴۶} بوو. شهر رۆژانیکی زۆر به رده وام بوو. ته قه له هه یچ یه کی له دوو لایه ته که سارد نه بو وه وه به لام کوژاوو بریندار زۆر نه بوو. پاش ماوه یه کی که م، ئاشتییه کی روو کهش هاته کایه وه. نازام چۆن کرا؟ هه یچ یه کی له بنه ماله ی عه بدو لجه لیل به ئاشکرا

^{۴۴} پاشایه کی تورک بوو.

^{۴۵} گه ره کیکه که وتۆته رۆژه لاتی مووسل. تا نه مرۆیش هه ر پيیده گوتری گه ره کی مهیدان

^{۴۶} ئه مه گه ره کی (باب العراق- ده رگای عراق) ه، ده که ویتسه باشووری مووسل، هه رووه ها پيیشی ده گوتری گه ره کی شیخ محمه د. بروانه (میژووی مووسل)، به شی یه که م، ل ۲۶۷.

به شداری نهو کووکه بهی نه کرد هدر چهلد کووکه که به فیتدی هندلی
 پیای بنه ماله که بوو، به تایه تی فهتاج به گ، که پتی وا بوو کاتی هاتوره
 تۆله له ناغاکانی یه نیچه ری بکاته وه. نه وه بوو کاتی خۆی بوونه لای نه مین
 پاشا که له گه ل پیاو ه چه کداره کانی هیرشی کرده سهرو له نه نجامدا شار
 به دهر کراو زیانیکی زۆری لیکه وت و زۆری سوو کایه تی پیکرا وه کوو
 پیشتر باسمان کرد. فهتاج به گ له گه ل به هجعت پاشا و ده سه لاتداره کانی
 دی پیک هات و نامه یه کیان بو سلیمان پاشا نووسی و شکاتیان له ناغاکانی
 یه نیچه ری کرد که له ده سته ی مه یدان بوون. که نامه که گه یشته ده ست
 سلیمان پاشا، یه کسه ر یه کیکی له فه رمان به ره کانی خۆی ره وانه کرد،
 فه رمانیکی نه یتی بو به هجعت بی نارد که سه ری ناغا ناو براوه کان پیری و له
 پیش هه موویشیانه وه فه رمانده ی قه ل^{۴۷} چونکه له وانی دی رشت بوو، له
 دژی فهتاج به گ لای نه میناغای ده گرت. کاتی فه رمان به ره که گه یشته
 مووسل، به په له نامه که ی دایه به هجعت پاشا. نه ویش فهتاج به گ و
 پیاو ه کانی له ناوهرۆکی نامه که ناگادار کرده وه. ویستیان په له له جی به
 جی کردنی فه رمانه که بکه ن و بو نه م مه به سته چه ند پیاو تکیان نارد بو
 نه وه ی ناغای قه ل له ناو ببه ن و له هدر کوئ لئی راست هاتن، بیکوژن.
 به لام تا نه وانه ی نه م ئیشه یان بی سپاردرا بوو چوون، پیشتر یه کی له
 براده رانی ناغا، ناغای ناگادار کرد بو وه وه. ئیدی خیرا خۆی له قه ل په نا

^{۴۷} شوئنه که ی لای دهر گای قه ل بوو که ده چووه وه سه ر رووبار. ماموستا دیوه جی رای
 وایه دروست کردنی نه م دهر گایه دره نگ بوو واته سالی ۱۸۰۱ بوو. بروانه
 (شوره ی مووسل، گۆفاری (سومەر)، سالی سییه م، ۱۲۳).

داو دهرگاگانی داخست. که نهو پیاوانه‌ی ناردرابوون گه‌یشتنه نهوی،
زوریان ههول دا رییان بدهن بچنه ژورروه به‌لام ناغا گوتی به قسه‌ی
لورسو به‌لینی شیرینیان نه‌دا. نازایانه به ناوی هه‌موو ناغاگانی یه‌نیچدیری
وه‌لامی دانه‌وه پیگوتن که ده‌زانی له‌بهر نه‌وه‌ی کاتی خوی له‌گه‌ل نه‌مین
پاشا ریک کهوت دوژمنه‌گانی وردو خاش بکه‌ن، به تاوانبار داده‌نری. بویه
به خۆو به ناغاگانی تر ناگاداریان ده‌کاته‌وه له‌بهر نه‌وه‌ی به زه‌بری
شه‌مشیری حوسین پاشا بوو خویان و مالو عه‌یالیان له ده‌ست له‌شکری
ته‌ماسب قولی خانی شای ئیران نه‌جاتیان بوو، وه‌ک پیرانین و وه‌فاداریه‌ک
ئاماده‌ن له پیناوی نه‌و پاشایه‌و نه‌مین پاشای کورپی، خویتی خویان برپژن و
ههرچی هه‌یانه به‌ختی بکه‌ن. ئیتر چی ده‌که‌ن با بکه‌ن! خوی و پیاوه‌گانی به
تۆپ و تفاق قه‌لا، به‌رگری ده‌که‌ن.

فهرمانبه‌ره‌که‌ی به‌غدا به خۆو به پیاوه‌گانی به‌رامبه‌ر به‌م نارزه‌ایه کشانه‌وه‌و
ههردوو لا ده‌ستیان به نامه ناردن کرد بو سلیمان پاشا. له چاوه‌روانی
وه‌لامدا، هه‌موو لا خویان بو شهر ئاماده کرد. کاتی پاشای به‌غدا زانی چ
رووی داوه، فرمانی دا شکاتکه‌ره‌کان تو کیسه پاره به‌و فرمانبه‌ره بده‌ن
که ره‌وانی کردبووه لایان و نه‌مری پی کردن هه‌موویان پیک بیته‌وه نه‌گه‌ر نا
خوی ده‌چینه سه‌ریان و تاوانباران سزا ده‌دا. کاتی نه‌م فرمانانه له کۆرپکی
گشتیدا خویرانه‌وه، هه‌موویان له به‌رامبه‌ر فرمانبه‌ره که ملکه‌چی خویان
بو فرمانه‌کان نیشان دا. به‌لام هی‌مانی فرمانبه‌ره که شاری جی هیشت،
ههر نه‌و شه‌وه، ههر دوو لا ده‌ستیان دایه‌وه چه‌ک و ناغاگانی مه‌یدان له
مالی خوی هی‌رشیان کرده سهر فه‌تاح به‌گ. فه‌تاح به‌گیش بو به‌ره‌و روو

بوونهوهی دوژمنه زۆره کانی، به پیتۆلی و به بهلتینی دلکش زۆر کهسی بو
 خۆی راکیشا پیشتر لای ئەمین پاشا بوون، له گەن زۆربهی سەرژکه
 جهلیلیه کان که له مووسل بوون. ئینجا هاواری برده بهر خهڵکی (باب
 العراق)ی دوژمنی مهیدان بو نهوهی به هاناپهوه بێن. مالی خۆی پر کرد له
 پیاو دهستی بهسهه ههندی مالی تری دراوسیدا گرت. ههردوو لا دهستیان
 به شهرو ههنگامهیهکی گران کرد. شهوو روژ تهقه نهدهبرایهوه. ههموو
 عالم به دنیاپهوه دهیانگوت هههنگیز پیشتر، تهنا نهت له کاتی ئابلووقه
 به تاوبانگی تههماسب قوڵی خانیشدا، شتی وا له مووسل روی نهداوه.
 هههنگیز هچ شوینیکی کراوه ئەمین نهبوو چونکه گولله له ههموو
 لایه کهوه دهباری. باسی ههموو لیکدان و پهلامارو تالان و برۆکانی ههردوو
 لا له شارو له دهروهوی شار، درێژه دهکیشی. ترس ههبوو ناخیری ئه
 دهستهیهی سهه ده کهوی شار کاول بکا. سی کهس کوژراو زۆر بریندار
 بوون. فته که چلو دوو روژ بهردهوام بوو. تا ۱۵ ی مایس درێژهی کیشا.

(۲) دانانی حاجی حوسین پاشا به والی مووسلو مردنی لهوی-

بلاو بوونهوهی نهخۆشی چاو قولکه (تههون)

ئهو روژهی بهرید هات و مزگینتی دامهزرانی حاجی حوسین پاشای به والی
 مووسل، هیتا. خهڵک سههه سوپما که پاشا فهرمانیکی بو فهتاح بهگی
 برای ناردو کردی به والی، به نیازی نهوهی له مووسل بیهیلپهوه. که ئه
 دهنگ و باسه هات، له پر تهقه وهستاو ههموو عالم ترسیان لی نیشته. هه
 یه که له دوو دهسته که خۆی راده نا که خزمی پاشایه. له هه مان کاتدا
 ههردوو لا پاساوانییان توند کرد، ده ترسان نهوه ک دوژمن پهلامار بدا. بهلام

دهسٲرژييان نه كرده سهر يهك و فهتاه بهگ وازى له سهريه رشتى دهستهى مهيدان هينا.

ئهو كاتهى حوسين پاشا روى كرده مووسل، نهخوشى چاقولكه له شار بلاو بووه. له كوردستانه وه هات . خهلكيكى زورى لهوى كوشتبوو. بهلام زيانيكى زورى له شار نه داو ماويه كى زور له مايه وه. لهو ماويه دا، فهتاه بهگ ويستى دلى براى بو خوى رابكيشى. پياوه كانى خوى به خواردينكى زوره وه ناره پيشوازي و ديارى گرانبه هايشى تاماده كرد بو ئه وهى كه چاوى پيكه وت، پيشكه شى بكا. زور سهروكى دهسه لاتدارى تريش چاويان لهو كرد.

پاشا له ناو ئاههنگيكى ميللى گه وره دا، هاته ناو شار. ميللهت به پاشاو باوكى خويان داده نا. ئه ويش روى خوشى ده دايه ميللهت و به سهنگينى له گه ن سهروكه كان ده جوولايه وه. نيشانهى ئه وه بوو به نيازه زه برينكى گورجگير بوه شينى به لام واى نه كرد خه لك ههست بكه ن و بيريان بو هيچ شتى بچى. بهم جوړه سى روژ هيچى نه كرد ته نيا گوئى راگرت ههر دهسته يهك چ له ههق دهسته كهى تر ده لى. دواى ئه و سى روژه، چوره سهراو دهست و پيوه نديكى زورى له گه ن خوى بردو هه موو ئاغا كانى كو كرده وه بو ئه وهى له كاروباريان بكو لته وه. به شيكى زورى له شكره كه يشى له حه وشه ي سهرا وه ستا بوون. دواى ده مه ته قيه كى زور، له فهتاه به گى براى پر بوو و دارو دهسته كهى به رى كرد. هيمالى دارو دهسته كه رويشتن، پاشا فه رمانى دا فهتاه به گ و ئه سه ده اعاو ئاغاى ترى بنه مالهى جه ليليه كان و ژماره يه كى زورى دهست و پيوه نده كانيان، كه

خه لکی (باب العراق) بوون، بگرن. هیچ کهسی له دهسته کهی تر، واته له خه لکی مهیدان نه گرت. بهم فه زمانه بیزاری خوئی بهرامبدر به واله دهربری که له گهژ دوژمنانی کوره کهی کلکیان کردبووه یهک و پشتیان گرتبوون. دیار بوو نیازی وا بوو هندی له پیوانی بنه ماله که بکوژی و هندیکی تر به توندی سزا بدا بو تهوهی جاریکی تر نه توانن، یان نه ویرن له دژی هیچ یه کی له بنه ماله ی جهلیلیه کان قیت بنه وه. بو ئه م مه بهسته ش یه کسه ر دهستی به سهر هموو مالی برای داگرت و داوای پاره یه کی زوریشی له وانی دیکه کرد. کاتی خهریکی جی به جی کردنی ئه م کارانه بوو، نه خوش کهوت. ئیدی براده رانی گراوو هه ره شه لیگراوه کان، کهوتنه بهین و پاره یه کی زوریان داو سزا که یان دوا خرا. که حوسین پاشا مرد، ئه وانش نه جاتیان بوو. ئه مه بیست رۆژ دوا ی ئه و رۆژه بوو که له ناو ئاههنگی میلله ته وه هاته ناو شار.

(۳) ئه مین دوا ی باوکی ده بی به والی مورسل

ئه مین پاشا، دوا ی وه فاتی باوکی، بوو به والی و کۆبوونه وه یه کی له مفتی وقازی و سهرۆکه ده سه لانداره کانی تر، که نه گیرابوون، به ست و پرسی پی کردن چ له ئاغا گیراوه کان بکا. هندی پیانگوت وا باشه وه ک سیاست له هه موویان خوش بی. نزیکه ی هه موو مالی ده ست به سهر داگیراوی فه تاح به گی مامی دایه وه و به وه لده ش وازی هینا که پیشتر له ئاغا کانی بنه ماله یان وه رگیرا بوو و پاشماوه ی غه رامه که ی لی وه رنه گرتن. بپه پاره یه کی که میشی له وانی دی سه ند. ئیدی که ئه وانه به ردران، له هه موو کاتیکی رابردوو زیاتر دلسۆزی و خوشه ویستی خو یان بو دهربری.

به لّام له دلّه وه خه شمانيان لي ده كيشا هه ر كاتي ده رفهت ره خسا تو له لي
بكه نه وه. وه كوو پيشتر چهنه جار شتي وا رووي دابرو. نه مهيش زيانيكي
زوري له شارو له مالي نه مين پاشادا وه كوو له خواره وه ده بينين^{۴۸}.

نه مين پاشا، داوي وه فاتي باوكي، له واليي مووسل به رده وام بوو. ترسا
نه وه كه قهيو باشي^{۴۹} له قوسته نتييه بي بو نه وه ي وه كوو پاشاكاني تر،
پاشا پاكوپاك بكا، خيرا پوسته چيه كي بو به غذا ناردو تكاي له پاشا
(سليمان پاشا) كرد يارمه تي بدا بو نه وه ي زهره ري واي لي نه كه وي. نه
پاشايه كه يفي به نه مين پاشا نه ده هات. له گه ل نه وه شدا، كه ديتي زه ليله
به ملكه چي و منجري ده ناوريته وه، به ليني پيدا قسه يه كي خيري بو بكا.
يه كسه ر پياوي بو قوسته نتييه ناردو زور به لگه ي جيا جياي هينا يه وه.
رووني كرده وه شياو نيه داواي مولك و مالي باوكي له نه مين پاشا بكن.
نه مين پاشايش له لاي خو به وه نامه ي ناواي بو قهيو كيه سي^{۵۰} نارد له
قوسته نتييه و هاني دا نه وه ي بي ده كرى بيكا بو نه وه ي نه يه لي شتي وا
بي. ناخيري هه ندي داواي هاته دي و له ده ست به سهر داگرتني هه موو
مولك و ماله كه جده درا. به لّام ناچار كرا نه وه قهرزه گه وره يه بداته وه كه
له سهر باوكي خوالي خوشبووي بوو. گه پرايه وه سهر نه وه زيرو زيرو
گه واهيرو فراخه به نرخانه ي هه يوو بو نه وه ي -لاني كه م- نه وه خاوه ن
قهرزانه رازي بكا كه ده ترسا تاقيبي بكن. به لّام هيج گوتي به وانه نه دا كه

^{۴۸} كتيبي يه كه م، به شي سي و چواره م.

^{۴۹} قهيو باشي قهرمانه ري ده ست به سهر داگرتن بوو.

^{۵۰} قهيو كيه سي: به رتوه به ري په يوه ندي و بلايه ته كان له گه ل ده روازه ي بالا.

لئی دەرسان. جگه لهوه هه موو دهر فته تیکی ده قۆستوه بو ئه وهی پاره له
خه لك بسه نی تا تۆله ی نهو بره پاره - زۆره بکاته وه که دابوو یه وه
قه رزه کان.

سالی ۱۷۵۹

دانانی نه عمان به پاشا والی مووسلو لادانی

ئه مین پاشا تا سه ره تای سالی ۱۷۵۹، له پایه که ی مایه وه ئینجا گوازرایه وه
بو والی که رکوک و نه عمان پاشای به ناوبانگی برازای پاشا^۱ له شوینی نهو
دامه زرا. ئه مه توانی په ندی ناغا ده سه لاتداره کانی شاری ئورفه^۲ بدا. بهر
له وهی خۆی بی، ناوبانگی ره قی و توندو تیژی گه یشتبوو. ئه وه نده بهس
بوو، بو ئه وهی شار له ترسان بتوقی و دز، که هیرشیان ده کرده سهر لادنی
ده ورو بهر، له ناوبانگی پرینگانه وه. له سه ره تای هاویندا، له گه ل
پاسه وایکی زۆری چه کدار گه یشته مووسلو بو ماوهی چوار مانگ
ده سه لاتیکی هیمن و ته وای گێرا، بی ئه وهی باری میلله ت گران بکا. لهو
ماوه یه دا، دۆستایه تی دلسۆزانه ی به رامبه ر فه تاح به گو ئه وانی تر پیشان
دا. ته وای شاره زای کاروباری شارو ده سه لاتداران و بی درێژیه کانیان بوو
که له ناو شارو له ده ره وه ده یانکرد. لهو ماوه یه دا، ورده ورده سه دان
سنجقی سه ربازی سواره و سه ده ها تفه نگیاری هینا و له شوینی گونجاوی

^۱ ئه مه نه عمان پاشای خه لکی خه له ب بوو (نهك نه عمان پاشای جه لیلی) له شه والی

۱۱۷۲ ک بوو به فه رماتره وای مووسلو.

^۲ نووسهر له کتیی یه کهم، به شی سیهم نامه بهم رووداره ده دا.

دانان بۆ ئەووی لە سەرا، لە خۆی ئەمین بۆ و بتوانی پاشان ئەووی لیازی
 بوو، جی بە جی بکا. تفاقیکی زۆری شەری لە قەلا کیشایەووە هەموو
 ئامادە کارییەکی بۆ شەری ناو شارو دەرەووە دەستەبەر کرد. ئەو ئامادە کارییە
 گەرەیه ترسی خستە دلی خەلکە کەو کەس زاتی نە کرد هیچ بکا. کەچی
 رەعیەتی ئەمین پاشاو رەعیەتی مفتی زۆر زۆر وریاو بە پارێز بوون. نەووەک
 لە پر پریان بدەنی. چونکە دیار بوو دوژمندارییە کە پیش هەموو کەس روو
 لەوان بوو. لە کاتی کدا کە خەلکە کە چاوەروانی نزیکیبوونەووی
 تەقینەوویان دەکردو بیریان دەکردەو تۆ بلی تەقینەووە کە لە کوئ روو
 بدا، لە پر بە پیلانی ناحەزەکانی، کە ئیرەییان بە پایە بەرزى لە
 قوستەتینییە دەبرد، فەرمانی لادانی پاشا هات و سێ تەوقە کە ی لئ سەنرایەووە
 بەلام نەختی دواى رویشتنی لە مووسل، کە بە والی رەوانەى سەیدا(صیدا)
 کرا، تەوقەکانی درایەووە. پیاوچاک و ناشیخوزان بە لادانی نەعمان (پاشا)
 غەبار بوون چونکە لە سالی ئەووەو، میلەت بە درێزایی ماووی
 فەرمانرەوایی وی، بارو دۆخیان زۆر باش بوو. هەرگیز پیشتر بازرگانی
 وەکوو سەردەمی ئەو لە شار ئازاد نەبوو. رینگاکان جەردەو رینگریان تیدا
 نەما. لە شاریش خەلک بۆ زیاد کردلی گومرگ و بۆ غەدر کردن، بە
 کەیفی خویان شتیان دەکری و دەفرۆشت. تەنیا دیان و جوولە کە کان نەبۆ
 بە بیانووی نووزەن کردنەووی کلیسەکانیانەووە، لە سەریان کردن حەفت
 سەد قرۆش بدەن. ئەمە بە فیتەى فەتاح بەگ بوو وەکوو پیش چەندە سالتیک
 لە سەردەمی مستەفا پاشایش شتی وایکرد وەکوو لە بەشی سى و سى باسما
 کرد. بەش بە حالی تورکەکانیش، نەعمان پاشا دیسان بە قسەى فەتاح
 بەگ، ئاغای قەلای کوشت. ئەو ئاغایە بە راستی پیاویکی بەدکار بوو و بە

هۆی جهورو ستهمی، شایهنی کوژران بوو بهلام لیڤه له بهر یهك هۆ کوژرا
ئهویش ئهوه بوو نهیاری فهتاح بهگو دوزمنیتی سهرسهخت بوو له
ههڵکردنی ئهوه کوو که یهی رووی داو دهیتوانی ئهگهر پاشا شتیك له دژی
ئاغهکانی یه نیچهری، یان له دژی مالی ئهمین پاشاو رهعیه ته که ی بکا، زۆر
کاری گهوره بکا^{۵۳}.

سالی ۱۷۶۰

(۱) دووباره دانانی ئهمین پاشا به والی مووسلو لادرانی.

که نهعمان پاشا لادرا وه کوو باسن کرد، ئهمین پاشا، له کانوونی دووهمی
سالی ۱۷۶۰دا، دووباره کرایهوه به والی مووسلو. له کاتی کدا که پاشا
بهردهوام بوو، غهدری، نهك ته نیا له دیانه کان، بهلکو غهدری له
موسلمانه کانیس ده کرد، جوړه ها بیانوی یی ده گرتن بو ئهوهی پاره یه کی
زۆریان لی بسه نی، له سه ره تایی تشرینی یه که مدا، فه رمانی لادرانی هات که
شتیکی چاوه پروان کراو نه بوو. گوازیایه وه بوو به والی مه رعهش له
هه ریمی کۆنی فورات. به پیتی ئه وه فه رمانه ی بۆی هاتبوو، به په له له
مووسلو رویشته. ده یزانی زه به ره که ی له پاشای به غدا پیکه وتوو. جا که له
ریگای خو یه وه به ئور فه دا تپه ری، تکای له پاشای ئه وی کرد (پاشا که
وه زیر بوو له قوسته نینییه و خاتری زۆر ده گیرا)، لیتی پارایه وه هه ولتی بو بدا

^{۵۳} کتییی یه که م، به شی سی و پینجه م.

بگه پرتنهوه مووسل. پاشا به لئینی پتداو لای خوی گلی دایهوه تا نهو
ته تهره ی ناردبوویه قوسته نئینییه هاتهوهو وه لآمی ره زامه نندی هینا.

(۲) شهری ئیوان تپه کانی یه نیچهری

لهو ماوه یه دا، ئازاوه یه کی گه وره و دهسته به نندییه کی بی وینه له لیوان
یه نیچهریه کان^{۴۵} له مووسل رووی دا. یگرمی یه دی له گه ل ئوتزیر، که تا
نهو کاته، دوژمن بوون، پیک هاتنهوهو له دژی ئیللی ئیکی و ئیللی سکیزو
ئۆنجی یه کیان گرت. ئەوانه ی تر ژماره یان کهم بوو، ناچار بوون له
هه ندی شوین کشانهوه. پاشا نهوه ی له لیکدانی جۆراوجۆر به ههردوو لا
بیست کهسیان زیاتر لی کوزراو هه ر ئاشت نه بوونهوه. شار له ئازاوهو
پشیوی بهردهوامدا بوو، کهس له خوی ئەمین نه بوو، نه له مالهوهو نه له
دهروهو. بازرگانی و پیشه سازی به تهواوی وهستا بوو. وای لی هات
میللهت، که کاتی خوی له دهستدریژییه کانی ئەمین پاشا وهزاله کهوتبوو،
ئیتا به پهروشهوه خۆزگه یان دهخواست بیتهوه بو نهوه ی له زولی
شۆرشگیران رزگار بن^{۴۵}.

^{۴۴} له شکری عوسمانلی دابهشی ۱۰۱ ئۆرته یان فرقه ببوو. هه ر یه که ژماره یه کی
هه بوو: ۲، ۱، ۳، ۱، ۱۰. یگرمی یه دی واته ئۆرته ی بیست و حهفت و ئۆتزر بیر، واته
سی و یه ک و ئیللی ئیکی واته په نجاو دووو ئیللی سه کیز واته په نجاوه هشت و ئۆنجی
واته ده... نزیکه ی هه ر تورکیک سه ر به ئۆرته یه ک بوو بو نهوه ی له دهست ئەوانی تر
خوی له په نا بی.

^{۴۵} له مه قسه یه کی زۆر سهیره ده لئینی بو ئەمرۆی ئیره گو تراوه. (وه ر گیزی کوردی)

(۳) گهراڤانه‌وه‌ی ئەمین پاشا

له كۆتایی تشرینی دووهمدا، ئەمین پاشا هاته‌وه ده‌تگوت له سەرکه‌وتن هاتۆته‌وه. میلله‌ت به ئاهه‌نگ و شادی پیشوازی کرد. به‌شیکیان چوونه پیشوازی بۆ ئەوه‌ی جلی ئالووده به خوینی پیشان بده‌ن و داوای تۆله‌ی ئەوانه‌یان کرد که له هه‌راو ئازاوه‌کان کوژرابوون. به‌ئینی دا هه‌موو لایه‌ک رازی بکا. به‌لام هه‌قی که‌سی نه‌سه‌ند. به‌لکو هه‌موو تۆرته باسکراوه‌کانی سزا دا که حه‌قده کیسه^{۵۶} دره‌م بده‌ن. ئیدی یه‌نیچه‌ریه‌کان به ئاشکرا ده‌یانگوت مادم خوین ئەوه‌نده هه‌رزانه^{۵۷} که پاشا رویشت، دینه‌وه‌و له پیشوو زیاتر ئازاوه ده‌که‌ن^{۵۷}.

سالی ۱۷۶۶

هاتی لیوری ئەستیره‌ناس بۆ مووسل

له مانگی مایسی ۱۷۶۶دا، ئەستیره‌ناسیکی به‌ناویانگی دانیمارکی به ناوی جه‌نایی (لیبور) هاته مووسل پاشای دانیمارک له‌گه‌ڵ چوار زانای تری پسپۆری شوینه‌وارناسی و میژوو و رووه‌ک و جوگرافیا ره‌وانه‌ی ئاسیای کردبوو بۆ دۆزینه‌وه‌ی شتی نوی و پتوانی هیتی پالی و درێژی بۆ

^{۵۶} کیسه ده‌کاته پهنجا قرۆش.

^{۵۷} کتییی یه‌که‌م، به‌شی سی و شه‌شهم.

نەخشەکانی دەریاوانی و جوگرافی. دوای چەند حەفتەیک مۆوسلی جی
هیشت و رووی کردە ماردین...^{۵۸}

سالی ۱۷۶۷

باوہ (فرەنسیس تورریانی)، کە لە چارەسەر کردنی بە کر بەگی برای میری
قەرەجولان ھاتەوہ، لە ۲۸ ی نیسانی ۱۷۶۸دا، تووشی تایدکی گران
ھات و یی چوو. تەمەنی چلو شەش سال بوو.^{۵۹}

سالی ۱۷۶۸

ئەمین پاشا بوو بە وەزیر بە فرمانرەوای دیار بە کرو مستەفا پاشا بوو بە

والی مۆوسل

سالی ۱۷۶۸، ئەمین پاشا لە لایەن دەروازەیی بالاوہ کرا بە وەزیر یان
قیروغلی واتە پاشای خاوەن سی تەوق. ئەمەیش بەرزترین پایە بە لە
ئیمپراتۆریەتی عوسمانلی. ئەم پاشایە چەند سال بوو بو وەرگرتنی ئەم پایە بە
پارە بەکی زۆری پیشکەش دەرباری قوستەنتینیە دە کرد. بە لای پاشاکانی
بەغدا، کە دژی بنەمالەیی جەلیلییە کان بوون، (پاشای بەغدا لیان دەترسا)
لەمەذا دژی بوون. پار، شەر لە نیوان تورک و ئوسقوف ھەلگیرسا. ئەم
وەزارەتە بیری کردەوہ کاتی ھاتووہ ئەم پاشا ترسناکە لە کۆل بکاتەوہ،

^{۵۸} کتیی دووہم، بەشی دەیەم.

^{۵۹} کتیی دووہم، بەشی یازدەم

بۆیه نهك هەر رییان لی نه گرت به لکو ههولیان داو تیکۆشان بۆ نهوهی به
 وهزیر دایمه زری تا له کۆلیان بیتهوه. بهلام پاشاکالی مووسل ناچار نهبوون
 له گهڵ نهو روپییه کان باری شهر ههلبگرن، نه رکیان هەر نهوهنده بوو
 پارێزگاری نهو سنووره بکهن که له گهڵ ئیران له یهکی جیا ده کردنهوه.
 نهو سیاسیان له لای دهروازهی بالا کاریان بۆ بهرز کردنهوهی پایهی نهمین
 پاشا کردو وایان کرد بپی به فرمانهروای دیاربه کر که زۆر گهورهیهو پره
 له کوردی جوړاوجۆر که سهراوه دهدهنه پاشا. له کاتیگدا نهمین پاشا به
 شادمانی سهرقان بوو فشاری دهخسته سهر میللهت بۆ نهوهی پارهیهکی
 زۆر وهربگری، تهتهریک له قوستهنتینییه هات، خهبهری دایه که بۆته
 فرمانهروای دیاربه کر. بهلام پاشا نهه خهبهرهی پی خوش نهبوو چونکه
 ههستی دهکرد تهلهکهو پیلانیکی تیداوه. دهرحال تهتهریکی رهواندهی
 قوستهنتینییه کردو داوای کرد له مووسل بمیتهوهوه نهو ههموو پارهیهی بۆ
 نهه مه بهسته خهرجی کرد قهت هیچی به که لک نههات.

له کاتیگدا که نهمین پاشا خهریک بوو دهسته سهربازه کانی خۆی بههیر
 دهکرد بۆ نهوهی به که ژاوهیهکی به تهتهنههی شیای وهزیران بچینه
 دیاربه کر، پاشای نوی، مستهفا پاشا^{٦٠} هاته مووسل. مستهفا پاشا سی تهوقی
 ههبوو. سهردانی یه کتریان کردو دیاریان پیشکesh یه کتر کرد. مستهفا پاشا
 نهمین پاشای لاوالدهوهو داوای یارمهتی لیکرد بۆ نهوهی پهره به مه بهستی
 سیاسی خۆی بدا. نهمین پاشا به دلنیا یهوه وهلامی دایهوه که سلیمان بهگی
 کوری و بهماله کهی و دهسته و تاومه کهی نامادهن هەر شتیکی بیهوی ههموو.

^{٦٠} مستهفا شاسوار یهکی بوو له پاشاکانی تورک

يارمه تيه كي بدهن. ئەمىن پاشا بانگى ئاڭاكانى يەنيچەرى و گره گره كانى شارى كردو هانى دان لە گەل كورپه كەى به يە كگرتووى بىننه وه. گه قى ليكردن مله لە گەل پاشا نه كەن و سوئدى خوارد كه هاته وه بزاني هەر كەسى دژى فرمانه كانى پاشا وه ستاوه، لە ناوى ده با. به لام ئەم كاره زهره رى لە پەرژه وه ندى مسته فا پاشا دا. چونكه واى كرد به سلیمان به گه وه به سرتته وه و ئەویش ته نيا ئە گەر پاشا پرسى پى بگردايه و به نه خشه كه رازى بوایه، ئە گەرنا به نه پى دژايه تى جى به جى كردلى فرمانه كانى پاشاى ده كرد^{٦١}.

سالى ١٧٦٩

(١) دۆخى بازارگانى له مووسل

به ر له وهى ده ست به باسى ئەو ئاژاوه گه ورا نه بكه م كه سالى ١٧٦٩ به فیتی ئاڭا تورك و يەنيچەريه كان له مووسل رووى دا، ده مه وى باسى رووداوى بكه م كۆتايى پاره كه، رووى داو زهره رىكى زۆرى له بازارگانى مووسل دا.

^{٦١} كتيبي دووهم ، به شى دوازدهم.

پار، به هرام پاشای میری کوردان^{۶۲} که دراوسیتی ویلایه تی مووسلن، له
 ئامیدی کۆچی دواپی کرد. کوره کهی له جینگای دالیشت (کوری یه کهمی
 له ژنی دووه می) که ناوی ئیسماعیل پاشا بوو. ئەم پاشایه لای
 ره عیه ته کهی خو شه ویست نه بوو چونکه به دره و شت بوو، له سیاست خراب
 بوو. یه کئی له خزمه کانی خۆی، که ناوی بهیره م به گ بوو، لئی یاخی بوو
 و چوو به غدا بۆ نه وهی له شکرێک له پاشا وهر بگری و بتوانی دهست به
 سه ر کورده کان دا بگری. ئەمه رێک له گه ل سیاستی تورکی ده گونجا که
 ده یانه ویست ناکۆکی بخرنه بهیتی نه ته وه دراوسێکان تا له شه ریان ئەمین
 بن و پاره یه کی زۆریان بێته دهست. پاشا رازی بوو داوای بهیره م به گ جی
 به جی بکاو رایگه یاند کرد و ویه تی به میری ئامیدی ئینجا بۆ میری
 قه ره جولانی نووسی له شکرێک بۆ یارمه تی بهیره م به گ ره وانه بکا. چهند
 کوردێک و به شیکیش له ئیزدییه کان، که له گه ل میره که یان ته با نه بوون،
 چوو نه پان له شکره که. به لام ئیسماعیل پاشا له قه لاکه ی، له ئامیدی،
 خۆی قایم کرد، له وی له دوژمنه کانی به دوور بوو. به م جوړه بهیره م
 به گ توانی دهست به سه ر چیاکان دا بگری.

^{۶۲} ئەم پاشایه لهم سالانه ی دوا ییدا له ناوه، به سه خاوه ت به ناوبانگ بوو.
 حوکومه تی عوسمانلی چهند جارێک دوژمنداری کرد و خزم و ره عیه ته که ی لی
 هه ستاند و چهند جارێک ته له ی بۆ دانایه وه به لام نهو، به وریایی خۆ یه وه توانی ده رباز
 بپی. خۆی له شاره قایمه که ی قایم کرد و هیچ گوتی به دوژمنان نه دا. بۆیه زۆری رق
 له حوکومه تی عوسمانلی ده بووه وه و حه زی ده کرد شه وکه تی به رامبه ر نه ورو بیه کان
 بشکی.

ئەم شەپە چەند مانگىك درېژەى كېشاو زىانى زۆرى لە مووسل دا. چونكە كەلو پەلېكى زۆر لە مووسلەو دەچوو بۆ ئامىدى و شتى پتويستيش لەوتوہ بۆ مووسل دەهات. بەلام زىانى ھەرە گەورە كە لىي كەوت، ئەو ئاكۆكى و دوژمندارىيە بوو كە كەوتە بەينى يەنيچەرييەكان. ھەموو ھەوليان بەھيژ كەردنى دەستەكەيان بوو بۆ بەرگري كەردن لە دژى يەكتر.

(۲) شەپى ئىوان دەستەكەنى يەنيچەرييەكان

ئەم بارو دۆخە شەش مانگ بەردەوام بوو. لەو ماوەيەدا زۆر ئازاوەو گىلەويژە رووى دا. ھەر كەسە بە كەيفى خۆى دەكرد، گوئي بە پاشاى شار نەدەداو لىي نەدەترسا. دواى دوژمندارىيەكى زۆرو رېكەوتى كاتى ئىوان دەستەكەنى يەنيچەرييەكان، ئاخىرى ئۆتت بېر بە قىلى سلېمان بەگو ئەسەداغا لەگەل ئىللى ئىكى پىك ھاتن بۆ ئەوہى جەنگى يگرى يەدى بکەن كە دەستەى زالى شار بوو.

لە مانگى نىساندا، ئەو دوو تىپە باسكراوہ لە دژى يگرى يەدى دەستيان بە شەپ كەرد بەلام ئەوان توانيان ئۆتتجى و ئىللى سكىز بکەنە لای خۆيانو دەست بە سەر ھەندى شوئى پىشەوہ دابگرن بۆ ئەوہى بتوانن بەرگري ئۆتتېر بکەن كە بە توندى ھېرشيان بۆ دەھىنان. ئەوہ بوو توانيان دەست بەسەر ھەندى شوئى ستراتىجى دابگرن بۆ ئەوہى سەرکوئيان بکەنەوہ. پاش دوو روژ، شەپو ئوغرمى گران و كوشتارى بەردەوام لە زۆر لای شار، تىبى يگرى يەدى توورە بوون و قىنى خۆيان بەرامبەر ئەسەداغاو سلېمان بەگ پىشان دا. پىيان وابوو ئەوان بوون ھۆى ئەو يەكگرتەنى ھېرشيان بۆ ھىنان. ھەرچەند ئەوان وايان پىشان دەدا كە خۆيان تىكەل ناكەن و مەبلى

هیچ یه کئی له دوو دهسته که بیان نییه. ئیتر تیبی یگرمی یهدی هیرشیان کرده سهر قه لای ئه سعه داغا^{۶۳} و بیاوه کانی له قه لای سلیمان پاشا^{۶۴} نزیك کهوتنه وه و چهند ته قه یه کیان لی کردو هاواریان کرد ته نیا ئهم دوو کهسه نه بی که ئهم کوو که بیان نایه وه، ئیمه دوژمنداریمان له گه ل هیچ کس نییه. ئه سعه داغا و خزمه تکاره کانی بهرگریان کردو به یارمه تی هه ندی پیاوی ئۆتزییر، که پشتیان ده گرتن، دوژمنه کانیان گپرایه وه قه لاکانی خویان. کوژراوو بریندار له ههردوو لا زۆر بوو. یه کئی له کوژراوه کان ئازاترین و به هیترین خزمه تکاری ئه سعه داغا بوو. دیان بوو. هه موو بنه ماله که خۆشیان ده ویست.

له ئه نجامی ئهم رووداوه دا، ههردوو ناوبراو له گه ل ده ست و پێوه نده و تا قمه کالیان، خویان پر چهك کردو دوژمنداری خویان بو یگرمی یدی ده بری. ئه و شه وه، چهند کۆبوونه یه کیان له قه لای سلیمان به گ کرد- به ریکه وت منیش له وی بووم- بو ئه وه ی ئه و تپانه دا بپرن که له گه ل یگرمی یهدی یه کیان گرتبوو. بو ئه مه يش به یانی، دوو کهس له سه روکی ئاغای ئه و بنه ماله یه و له گه ل ده ست و پێوه ندیککی زۆر چوون روویان کرده

^{۶۳} قه لاکه ده کهوتته تاخی ئیمام عه ونو ددین، ئه مرۆ بریتیه له چه ند خانوو یه که بهرامبه ر مالی سه ددیق به گی جه لیلی.

^{۶۴} بریتیه له مالی سه ددیق به گی جه لیلی و خانوو ه کانی سهر به مالی ئه وان. ئیره دا پێویسته سوپاسی دکتۆر سه ددیق به گی جه لیلی بکه ین بو ئه و وانیا ریانه ی له باره ی بنه ماله ی جه لیلیه کان پێدا ین.

باب سنجار^{۶۵} و ئىنجا قەلای قەرە مستەفا^{۶۶} و بە ھىزو ھەر و گىف و گەف و بەلین، توانیان ھەموو ئەو تىپانە بىتتە لای دەستەى خۆيان. ئەو رۆژە بو ئىوارى، ئەو تىپانە رىك كەوتن يگرىمى يەدى بشكىتن و رۆژى پاشى لە ھەموو لایەكەو ھىرشىكى گشتیان كرده سەريان و ناچاریان كردن شویتەكانیان جى بىلن و لەیەريان ھەلپىن و لەبەر چاویان بزر بىن. كاتى ھىزەكانى يگرىمى يەدى لە باب لكش^{۶۷} كۆبوونەو، تىبى ئۆتۆبىر بە ھىزىكى گەورە، كە برا ئازاكالى ئەسەداغايان لەگەلدا بو، ھىرشیان كرده سەريان و ئەو ھەلات ھەلات و ئەو ھى پى رانەگەشت ھەلپى، ناچار كرا چەكەكەى سەرەنگوون بكا.

دواى ئەم سەرکەوتنە گەورەيە، يەنىچەريەكان، كە بى رەوشت بوون، بە ناو مالى دوزمنەكانیان وەرکردو چىيان كەوتە بەر دەست تالانيان كردو زۆر كارى ترسناكيان كرد. ئەگەر پياو گەورەكانى بنەمالەى جەللىلى

^{۶۵} ئەو دەرگاىە دەكەوتتە باكوورى رۆژئاواى مووسل. لە تەلانى رۆژئاواى گردى كەناسەو دەورى سەد مەترىك لە باكوورى بىناى ناوھەندى رۆژئاوا دوورە. ئەمە يەكێكە لە دەرگا ھەرە كۆنەكانى مووسل. برۆانە (شورەى مووسل)ى مامۆستا سەعید دىوھچى، گۆقارى (سومەر)، سالى سىيەم، ل ۱۲۴-۱۲۵.

^{۶۶} ئەمە مالى شەرىف بەگ ئال ياسىن ئەفەندىيە،

^{۶۷} ئەمە دەرگاى باشوورى شارى مووسلە. وشەى لكش لە وشەى (جىش) ھو ھاتووەو گۆرانی بەسەردا ھاتووە. جاران پى دەگوترا (باب الجىش) چونكە لەشكر كە دەچووە بەغدا، لەوى يەكديگر دەبوون. برۆانە (مىزوى مووسل)، بەشى يەكەم، ل ۲۷۲. بەلام مامۆستا سەعید دىوھچى پى واىە وشەكە لە (جەش) ھاتووەو گۆرانی بە

سەردا ھاتووە - باب الجەش - (وتارى ناوبرا).

(که له و کوشتاره دا له گه لیاندا بوون) لیان له خورپباله وه، هیچ شتیان به
 ساغی نه ده هیشت و هیچ خراپه نه ده ما نه یکن.

مووسل پیشتر هه رگیز هه راو شوژی وای به خویه وه نه دیوه ته نانهت
 نه وانه ی ئاگره که یان خوش ده کرد که وته بن باری لزمان و سلیمان به گ
 - که یه کی بوو له بیلابینه کان - فرمانی دا یه کسه ر تالانده که بینه قه لای
 نه م و هه ره شه ی کرد هه ر که سی سوور بی بچوو کترین شت لای خوی گل
 بداته وه و نه بداته وه ده ی کوژی. به م جوړه به چه ند روژیک هه موو شته کان
 درانه وه خاوه نه کانیا ن. به ش به حالی سه رو که کانی یگر می یه دیش که له
 باب لکش هه لاتن - ژماره یان ده وری حه فتا که سن ده بوو - روویان کرده
 به غدا و له گه ل فه تاح به گی دوژمنی سه رسه ختی پیشوویان - یه کیان گرت و
 رایانگه یانند ناماده ن بچنه ده سته که ی نه و بو نه وه ی په ندیک به
 دوژمنه کانیا ن، واته به بنه ماله ی سلیمان به گ و نه سه ده داغا، بده ن. پاشا به
 سینگیکی فراوان وه ری گرتن و خستیه بن بالی پاروژگاری خویه وه و
 یارمه تی دان یاداشتیکیا ن له دژی نه سه ده داغا پیشکesh کردو به یه که م
 هانده ریان له قه لاهم دا بو تالان کردنی ماله کانیا ن و به لپرسراوی هه موو
 ئالوژی شاریا ن دانا. له نه نجامی نه م یادداشته دا، پاشای به غدا ته تهریکی
 نارد نه مریکی بو نه سه ده داغا برد که به رامبه ر به و زیانه زوره ی له نه نجامی
 تالان و برۆی باسکرا و له خه لکه که که وتوو، چوار سه د کیسه پاره
 قه ره بوو بداته وه. که نه م ته تهره گه یشته مووسل، زور که س له ده سته ی
 یگر می یه دی خو یان گه یانندی و زیده ره ویا ن له سکالا کرد له دژی
 نه سه ده داغا. به لام نه سه ده داغا سه ره رای هه ره شه و گوړه شه ی ته تهره که، له

بوغرابى خۆى نەھاتە خوارى وەلامى تەتەرە كە بداتەو، يان بچىتە لای.
تەتەرە كە ناچار بوو بە دەست بەتالى گەپراپەو بەغدا.

شار ماوہیەكى كەم حەسايەو تا خەبەر بلاو بووہو كە بەم زووانە فەتاح
پاشا دەبى بە والى شارى مووسل. ئىدى پياوانى يگرمى يەدى وردە وردە
سەريان قىت كردهوہو ھەوليان دا تىپەكان راكىشنە پال خۆيانەوہو بۆ ئەوہى
تۆلە لە ئۆتۇزىرو ئىللى ئىكى بکەنەوہو. بەم جۆرە دووبارە ئازاوە لە مووسل
سەرى ھەلدایەوہو.

تاقمە جەنگاوەرىك ئامۇزگارى سلىمان بەگيان كرد خۆى تىكەن شەرو
ناكۆكى يەنيچەرىيەكان نەكا. ئەمە بە دلى ئەو بوو چونكە نەيدەويست پارە
خەرج بكا لەبەر ئەوہى بە قرچۆك ناسرا بوو. يگرمى يەدى داوى ئەوہى
دنيا بوون كە سلىمان بەگ خۆى تىكەن ناك، ھىرشيان كرده سەر ئىللى
ئىكى كە ھىچ يارمەتيان لە ئۆتۇزىر بۆ نەھات چونكە كەس نەبوو
مەسرفەكە لە ئەستۆ بگرى. چوار رۆژ داوى ئەو تەقو تۆقە، پاشا داوى
لە سلىمان بەگ كرد جەنگاوەران ناچار بكا چەك دابنن. بەلام ئەو بە
بىلايەنى ماہوہو نەيوست خۆى تىكەن بكاو بە ھوى مفتىيەوہو توانى
ئاشتىيەكى رووكەش بەر قەرار بكا.

ھەموو لايەك ئەو ئاشتىيەيان بە دەرفەت زانى بۆ ئەوہى خويان بۆ شەرىكى
خوتناوى تر ئامادە بکەن. بەش بە حالى سلىمان بەگيش كە ئامادەكارى
دژى لايەنگرەكانى خۆى بينى، خۆى تىكەن كرددو لەگەن ئاغاكانى
يەليچەرىيەكان پىك ھاتەوہو. تەنيا چەند چەتەيەك مانەوہو كە خەشمانيان لە

یه کتر ده کیشاو نازاره یان له شار ده لایه وه. به لام زیانه کان کهم و تاکه
که سی بوون^{۶۸}.

(۳) دهر کهوتنی تهستیره یه کی کلکدار

له کوتایی مانگی ئابدا، تهستیره یه کی کلکدار له ئاسمان دهر کهوت. شکلیکی سهیری هه بوو. پیش نیوه شه و دهر ده کهوت، له رۆژه لاته وه رووی ده کرده رۆژ ئاوا. له تهستیره کانی دیکه گه وره تر بوو. سهیر له وه دا بوو ئهم تهستیره کلکداره - به پیچه وانهی کلکداره کانی دی - کلکی روو له پیشه وه بوو.

من چند جار ئیک به ته له سکۆب سهیرم کرد. دیم وه کوو توپه ئاگر ئیکه به ره و کوژانه وه ده چی وه کوو چون ئاگر له ناو ئه شکه و تیکی دووردا ده بینی، ئاوا. له مانگی ئه یلوولدا، به یانی زوو دهر ده کهوت. دوا ی ئه وه له دیمه نی سهیری بیبهش بووین که وای کرد بوو میلله تی ساده و ساویلکه به رامبه ر چاره نووسی شوومی ئیمپراتۆریه تی عوسمانلی گه شین بن.

گهلانی ئه و ولاتانه، به هه موو جوړه ئاینیکه وه، بر وایان به نیشانه ی سروشتی دهره کی هه یه و دواروژی تیدا ده خویننه وه و کتیبیان له باره ی لیکدانه وه ی خه ون هه یه (وه کوو لای ئه و روپییه نه زانه کان). ههروه ها له باره ی چۆنیه تی به خت گرتنه وه به هۆی دیارده ی گهردوونی له ئاسمان و له هه و او له زه ویدا. به لام ئه و کتیبانه به زۆری له ده ست نیشان کردنی

^{۶۸} کتیبی دوومه، به شی سێزدهم.

باسی شکانی ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانلی ده‌کرد به‌رامبەر موسقوف و ئه‌و ریگیانیه‌ی موسقوف پیتدا دینه‌ ناو ئیمپراتۆریه‌ت. ئه‌و کاته‌ی کتیبه‌که‌ دیاری کردبوو وای ده‌گه‌یانده‌ رووخانی ئیمپراتۆریه‌ت ده‌که‌وئته‌ دوای مردنی سولتان مه‌حمود، واته‌ سالی ۱۷۷۵ و یه‌کی له‌و ریگیانیه‌ی دیار کرابوو که‌ له‌شکری داگیرکهری پیتدا دی، ده‌که‌وئته‌ لای رۆژه‌لات، نریک هه‌ولپیری کۆن. له‌شکهره‌که‌ دوای ئه‌وه‌ به‌ ناو ولاتی ئیراندا ده‌روا ده‌گاته‌ جۆرجیا و له‌ویوه‌ بۆ ده‌ریای قه‌زوین.

سه‌رم سورما چۆن هی وه‌کوو نووسه‌رانی ئه‌م کتیبه‌ توالیویانه‌ ئه‌م رووداوانه‌ به‌ رۆژ بزانی و پێش وه‌خت باسی روودانه‌که‌ی بکه‌ن. بیرم کرده‌وه‌ نووسه‌ره‌کان، یان ئه‌مه‌یان له‌ لیکدانه‌وه‌ی کتیبی خه‌ونی یۆحه‌نای ته‌هر وهرگرتوه‌ به‌ پتی لیکدانه‌وه‌ی هه‌ندی نووسینی لاتینی که‌ وایانزانیوه‌ یۆحه‌نای ته‌هر باسی دامه‌زران و گه‌شه‌ کردن و رووخانی ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانلی ده‌کا. خه‌لکی رۆژه‌لاتیش ره‌وشتیان وایه‌ زوور شت له‌ خۆیانوه‌ بۆ رووداوه‌کان زیاد ده‌که‌ن. چیرۆکیکی میژوویان نووسیوه‌و ناوی ئه‌و شوینانه‌یان داوه‌ که‌ موسقوف ده‌توانن به‌ ئاسانی پیتدا بیته‌ ناو ئه‌م ولاته‌و تورکه‌کان ئه‌مه‌شیان وه‌کوو زۆر شتی تر له‌ کتیبی دیانه‌کان وهرگرتوه‌ وه‌کوو له‌ چهند رووداوێک دیاره‌ که‌ له‌ په‌یمانی کۆن و په‌یمانی نوی وهریان گرتوه‌و به‌ که‌یفی خۆیان شتیان بۆ زیاد کردوه‌و شتیان لی که‌م کردوه‌. ره‌نگه‌ ئه‌مه‌ بنچینه‌ی زه‌نی تورکه‌کان بی له‌ باره‌ی کۆتایی ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانلی و ده‌لێن دوا که‌وتنی به‌ هۆی شه‌فاعه‌ت و بۆ خاتری پیغه‌مبەر محمهد بووه‌.

لهمهوه به ناسانی دهتوانین له لیكدانهوهی مانای نهستیږه كلكداره كه بگهین كه له روزههلاتی ههولیر ههگدههات و رووی دهكرده روزهئاوا. نیز دهبوايه موسقوف لهوئوه بۆ داگیر كردنی ئیمپراتوریهتی ههراوی عوسمانلی بین. بهم جۆره، موسقوف هیشتا له كریمیا^{۷۰} بوون، ئیمه ههموو رۆژی گوریمان له دهنگ و باسی درۆ دهبوو كه موسقوف له زۆر شوینی ئیمپراتوریهتهوه هاتوونهته ناو دهولهتی عوسمانلی.

(۴) شهر له نیوان تپه كانی په نیچهری

له مانگی كانوونی دووهمی سالی ۱۷۶۹د، په كگرتیكی نوی له نیوان تپه كانی په لیچهری كرا، بوو به هۆی شهپتیكی تری ناو شار. تپه ئیللی ئیكی، كه تا ئه و كاته ناچار بوو به په كگرتووی له گه ل ئۆتر بیر بیتیتهوه بۆ ئه وهی خۆی له شهری تپه كانی تر بپاریزی، دیتی هاویه یمانه كانی دهستیان له پشتگیری كردنی هه لگرتووه و هودنه یان به ستووه و له گه ل تپه كانی تری دزی ئۆتزییر په كیان گرتووه كه ئه ندامه كانی بپاریان دابوو تۆله ی ئه و سروكایه ته بكه نه وه كه له رووداوی تالان و برۆی باسما ن كرد تووشیان هات. دوا ی ئه و په كگرتنه وهی ئاماژه مان پێدا، كه و تنه لیدانى ئۆتزییر. شهر له نیوان ههردوو لا هه لگرتساو بوو به هۆی كوژران و برینداربوونی خه لکیكی زۆر. بى ئه وهی تپه كان به هه موویان بتوانن به سه ر ئۆتزییر دا زال بن، یان مالیان تالان بكه ن وه كوو خویان لی خۆش كردبوو. دواچار به ناوژیی هه ندی پیاوی گه و ره ئاشت بوونه وه به لام دیسان وه كوو جار ی پشوو ئاشتییه کی رووكهش بوو. له ئه لجامی هاتنه وهی قبولر كه یه سی و سال

^{۷۰} كنیی دووهم، بهشی چواردهم؟

پشتگیری بوو بۆ بۆچوونی ئەو گەلانی کە پێیان وا بوو، وەکوو لە
کتێبه‌کاندا هاتوو، هەجەلی ئیمپراتۆریەتی عوسمانلی بە داگیرکردنی
(سیسەکان) هاتوو. عەرەبی بیابان خۆیشیان لە پاشای بەغدا پەست بوون
چونکە عەبدوللا بەگی بە ناوبانگی گەرەو پارێزەری، کوشتن. چەند
جاریک هێرشیان کردە سەر گوندەکانی بەغدا و کەرکوک و شوینەکانی تر
لەسەر وشکاتی، کاروان و لە ناو رووبار، کە لەکیان رووت و تالان
دەکرد. زیانی زۆریان لە ویلایەتەکانی دراوسی دا. بارو دۆخی ناخۆشی
مووسل لە کۆتایی سالی ۱۷۶۹ بەم جۆرە بوو.^{۷۱}

سالی ۱۷۷۰

دانانی فەتاح پاشا بە والی مووسل

دوای جەژنی لە دایکبوون (سەری سال)، خەبەر هات فەتاح بەگ، کە
هەشت سال بوو لە مووسل سورگوم کرابوو، پایەیی پاشای مووسلی
پێدراوه. ئەم پاشایە ئەو فەتاح پاشایە کە زۆر جار ناوی لەم میژوووەدا
هاتوو. باسی ئەو کووکەو هەرایەمان کرد کە نایەووەو چون لەگەڵ
هاولاتی و خزمە نزیکەکانی توندو تیز بوو. بەلام لەوان سالاندا، زۆربەیی
جار لە شەرو شۆرەکان شکستی دەهیتا چونکە دوژمنەکانی ژمارەیان زۆر
لەوان زیاتر بوو. هەرۆهە چەند جاریکی تریش بە دیل گیراو کەوتە بەر
دەستیان بەلام بە کەمۆیی و سیاسەتی خۆی لەگەڵ ئەو بنەمالە زۆرە، توانی

^{۷۱} کتێبی دووهم، بەشی شازدە.

خۆی نهجات بډا. هه رچه نده ده شيانزانی نیازی له گه لیان خراپه. له و
کووکه به ناوبانگه ی سالی ۱۷۶۲ نایه وه، ناچار بوو شار جی ییلی و
له بهر دزایه تی ته مین پاشا نه ی توانی بیته وه چونکه حهزی نه ده کرد له مووسل
بی. ته وسا ناچار بوو له به غدا خۆی مات کردو به سیاست و به که مۆی،
خۆی له پاشا نزیك کرده وه. دونیای به که یفی گه پراو ده و له مه نده بوو. بوو
به یه کی له ده سترۆیشتوو ه کانی ته و کاته. ته وسا هه و لی دا یارمه تی
ده سته که ی بډا له مووسل. پیشت سوتیدیک ی زور گه وره ی خوار دبوو تا پی
له خوین نقووم نه بی، نابی بی بخاته وه سه ر خاکی مووسل. ئاخری به
واسیته ی پاشای به غدا و به خه رج کردنی پاره یه کی زور، توانی بی به
پاشای مووسل.

سه راپای شار له م خه به ره ترسناکه تاسا. چونکه دلنیا بوون فه تاح به گ
نیازی خراپه. ته نانه ت ته سه ده داغاو براکانی به خاوو خیزانه وه په نایان بو
قه ره جولان بردو خویان ده خاله تی میری ته وی کرد. هه روه کوو هه ندی
ئاغای تریش په نایان بو ویلایه ته کانی تر برد. ته وان هیش که مانه وه، له ترسی
رقی پاشا، داوای پارێزگاریان له یاره ره کانی پاشا کرد.

پاشا له هاتنه وه مووسل خۆی تاخیر کرد بو ته وه ی ده ست و پیوه نده کانی
زور بی تا، که هاته وه ناو شار، دلنیا بی دوژمنه کانی ده ره قه تی نایه ن و
لانوون بهرگری فه رمانه وه اییه که ی بکه ن.

چه ند کۆبوونه وه یه که له ئاغاو گره گری یه نیچه ریه کان ساز درا بو ته وه ی
ته گبیر بکه ن له و دۆخه تاریکه چ بکه ن و چون مامه له له گه ل ته و پلنگه
زورداره بکه ن که ده میك بوو ده یه ویست به رشتی خوینی ته وان ئۆخه له
خۆی بکا. به لام له سه ر یه که را یه کدیگر نه بوون. چونکه هه ر که سه بیر

له ئامانچ و بەرزەو وەندى تايبەتى خۆى دە کردەو. بەم جۆرە نەگەشتە پىك
 ھىنانى يەكيتىيەك بۆ بەرەو روو بوونەو ھى ئەم دوژمنە زۆردارە كە پاشاى
 بەغدا پىشتى دەگرت. جگە لەو ھى كە لە مووسل پىشتيان بە فەرمانى
 دەروازەى بالا قايم بوو. بۆيە سەليمان بەگ لە گەل چەند كەس لە بنەمالەى
 خۆى و دەست و پتوئەندەكانى، بىرپارىيان دا لە مالى خۆيان دا بىنیشن.
 وایاندەزانى ئەكەر ھۆيەكى تازە نەيى، فەتاح بەگ بە گۆزىاندا ناچى: كەچى
 ئاغاكانى تر بە واسىتەى ژنەكەى داواى بوردن و پارىزگاربان لى كرد.
 دوژمنەكانى تىشى، ھەبوو پەناى بۆ شارەكانى تىرى جگە لە مووسل بردو
 ھەبوو پەناى بۆ ويلايەتە كوردىيە نىزىكەكان برد. ھەو بوو ئەسەداغا و براو
 مندالو دەست و پتوئەندەكانى چوونە لای مىرى قەرەجولان. ئەويش بەو
 پەرى شادى و ھەرى گرتەو ھەو جى و رىيەكى شياوى بۆ داين كردن.
 پاشاى نوئى، پاش گەشتىكى تەواو، لە گەل پياوھەكانى گەشتە شارو خۆى
 ئامادە كرد بە ئاھەنگىكى بە تەننەنە بچىتە ناو شار. زۆربەى مىللەت و
 گرەگرەكان ھەو ھەسيان بە ھاتنى نەدەھات. تەليا ھەندى يەنچەرى و ھەكوو
 خۆى نەيى، بۆ ئەو ھى تۆلە لە دوژمنەكانيان بکەنەو. لە روژى ديارى
 كراودا - ۱۴ى نىسان - بەرامبەر روژى ھەينى پەرتەو (النور) - مىللەت و
 گرەگرەكان بە دروشمانى ژيانى، بە پىرپىو ھەو چوون و پىرۆزبايان لىكرد. بە
 ئاھەنگىكى بە ھەيت و ھوت چوو سەرا. كە گەشتە شار نەخۆشپەكى
 ھەناوى ھەبوو. چوو ھەو مالى خۆى كە يەكى بوو لە كۆشكە ھەرە خۆش و
 كىيارەكانى شار. پىشواى ميوئانى دەكرد كە بۆ پىرۆزبايى دەچوونە لای.
 ھەكوو لەسەر ھەو ياسم كرد، فەتاح بەگ نەخۆشپەكى كوشندەى ھەبوو.
 چەند جار پىك راى منى لە بارەى نەخۆشپەكە يەو ھەو ھەرگرت. دىم

نه خوښيښه كهي كوشنده يه. ته نيا خواردن و هه ندي چاره سهرى ساده م بړ
 نووسى. كه ديتي من بړ چاره سهرى نه چوومه وه، داواى چاره سهرى له
 دختورنكي توركي براده رى خوئى كرد. من پيم وايه له ده زمانه كان زياتر به
 زالوونى به سهر دوزمنانيدا وه زعي باش بوو. به راستيش دواى چهند
 مانگيك ده ستى پيكر د ژه هرى رشته گياني دوزمنه كان. به بنه ماله ي
 نه سعه داغا ده ستى پيكر د كه زه ماوه ندى له گه ل دوو خوشكى كردبوو و له
 شورش و هه راي سالى ۱۷۶۲ رزگارى كرد.

نه و كاته ي فه تاح به ك له وئ نه بوو، نه سعه داغا خانووى خوئى، به شى لاي
 مالى فه ناح به گي بلند كردو وه كوو قه لاي ليكر د بو نه وه ي له دواروژدا،
 له گيچه لى فه تاح به گ بيارتري. كاتى فه تاح به پاشايه تى هاته وه. بينا كهي
 تيك دا، نينجا قه لاي نه سعه داغاي به وردى پشكنى و تفاقينكى زورى شه رى
 له باروودو قونبوله لى دوزيه وه و ده ستى به سهر نه و نه سپه ره سه ناله
 داگرت كه له مووسل جى مابوون. له گه ل نه و عه مباراله ي بره ده غلتيكى
 زوريان تيدا بوو. به كورتى ده ستى به سهر هه موو شتيكى نه و ماله داگرت.
 نينجا هه ره شه ي زورى له ژناني ناو كو شك كردو سوو كايه تى پيكر دن و
 نه گه ر زور پياوى گه و ره ناموزگار بيان نه كرده شتى وا نه كا، زياتر شى بى
 دريژى ده كرد. هه فان شتى له گه ل ناغه كاني ترى يه نيچه ريه كان كرد كه
 رايان كردبوو. زورى تريشى به بيانووى جياجيا چه وسانده وه و له سهرى
 سه پانندن پاره يه كى زور بدهن. به لام زورى خوئن نه رشت وه كوو سوئندى
 خواردبوو. دوو مانگ به م جوړه روشت و كه لوپه لو پاره يه كى زورى له
 تور كه كان سه ندو له خه زينه كهي خوئى داى كرد.

لهو کاتهدا، کاروانیکی گهوره کۆبووهوه دهچوووه دیاربکرو ئورفهو
حهلهب. پاشا دهیهویست به فرت و فیل رایگری بۆ ئهوهی پارهیهکنی زۆری
لی بسنهنی، کاروانه که رۆژ به رۆژ زیاتر دهبوو. زۆر کهس به گهڵ کاروانه که
ده کهوتن بۆ ئهوهی له دهست ستهمی فهرمانه وایی رابکهن که زۆری لی
دهترسان. چونکه دهیانزانی چ زوو چ درهنگ تۆلهیان لی ده کاتهوه. منیش
بیرم کردهوه ئهمه دهرفهتییکی له باره بۆ ئهوهی بگهڕیمهوه ئه ورویا. به گهڵ
کاروانی ناوبراو که وتم^{۷۲} و له گهڵ ههندی له براده ره کانم، له ۲۳ی
سالی ۱۷۷۰دا، مووسلم جی هیشت^{۷۳}.

تهواو

^{۷۲} کتیی دووهم، بدشی حهفدهم

^{۷۳} مکتبی دووهم، بدشی ههژدهم.

پاشکۆ

له کتیبخانهی پیروزی کلیسه له قهره قوش هندی دهستووسی کلیسه مان دۆزییه وه سهرده مه که ی ناوه راستی سه دهی ههژده می زاینی ده چیته وه. هندی رووداویان له پهراویز نو سراوه. په یوه نندیان به میژوی نهو سهرده مهی موسله وه ههیه، ناوه رۆکی بیره وه ریه کانی لانزا پشت راست ده که نه وه. بۆ سوودی زیاتر لیره دا وه کوو پاشکۆ دایانده نین. بلاو کردنه وهی بۆ چاکه ی مامۆستا به ریز سه عید دیوه چی ده چیته وه که پیشانی داین و دانه یه کی دهستووسی پیداین. زور سوپاس و ستایش بۆ جه نابی!

(۱) پهراویزی یه کهم

حه بهشی کوری جومعه ^{۷۴} سالی ۲۰۴۸ ی یونانی (۱۷۳۷ز) به کرشونی نووسیه تی. وه کوو خۆی دهینووسینه وه:

هۆی نووسین و بنچینه ی تۆمار کردنی میژوو نه وه یه هه ر که سی ئەم نووسینه بیینی بزانی که سالی ۲۰۳۵ ی یونانی (۱۷۲۴ز)، چه وسانه وه له نوان سولتانه کان رووی دا: سولتانه کانی رۆم و شای عه جه م. عه سکه ره کان له یه ک راست بوونه وه. رۆمه کان دوو جار چوون عه جه میان شکاند. خوا نه بی

^{۷۴} قه شه حه بهشی کوری جومعه ی کوری قه شه ئیلیایه سهر به بنه ماله یه کی به ناویانگه له قهره قوش به ناوی خۆی ناسراوه. نه مرو بوته بیست مال.

كەس نازانى چەند كەسيان لى كوشتن: ھەزار ھەزار، گەرد گەرد. ژن و كورپو
كچيان لى بە ديل گرتن. خوا نەبى كەس نازانى ژمارەيان چەند بوو: ھەزار
ھەزار، گەرد گەرد.

دواى ئەو، سالى ۲۰۴۴ى ئەسكەندەرى، پياويك لە عەجەمە كان
ھەلكەوت ناوى تەھماسب بوو، لەشكرى خىر كەردەو و ھاتە سەر
رۆمە كان و بەسەرياندا زال بوو. لەشكرى رۆميش ھات و چوو ھە ناو بەغداو
عەجەم ھاتن لە بەغدا ئابلووقەيان دان. ئازووقەيان كەم بوو، سەرمەر بە
سەدو سى قرۆش و گا بە ۵۰۰ قرۆش و ھۆقەى گوشتى بەرگيل بە پىنج
بغادى و ھۆقە ئاردى گەنم بە پازدە عەباسى و ھۆقە رۆن بە چل عەباسى و
ھۆقە گوشتى گا بە سى قرۆش زەلت و ھۆقە گوشتى مەر بە دوازدە
عەباسى و ھۆقە دانەى پەمۆ بە ھەشت عەباسى و مريشكيتك بە دوازدە
عەباسى و ھيتكەيەك بە عەباسيەك و مەنى^{۷۰} دار بە سى عەباسى و ھۆقە
برنج بە چواردە عەباسى و مەنى ھەلگوين بە سەدو پەنجا عەباسى و ھۆقە
شير بە ھەشت عەباسى و ھۆقە پياز بە دە عەباسى و بارە كا بە دوو سەدو
شازدە عەباسى بوو. ئىنجا لەشكرى عەجەم گەردبوونەو و رۆمە كانيان
شكالدو سەرۆكى لەشكرە كەيان كوشت. دواى ئەو لەشكرى رۆم
لەشكرى عەجەم لە بەلەدروز ليكيان دا. ديسان رۆمە كان شكان. دواى
ئەو، سالى ۲۰۴۷ى يونانى خواى بانى سەر ئاشتى و تفاقى خستە نيوان

^{۷۰} مەن: پىوانەيكە بان يە كەيەكى كيشە. بە شەرع ۱۸۰ مىسقالو بە عورف ۲۸۰
مىسقالو.

سولتانه كان و له گهڼ يهك پټك هاتنه وه. خوا يارمه تي ئهم نه وه يه وه هموو
نه وه كان بداو لهو فهرانپه و ايانه ي دینه سهران چه پالنه يان بدا. ئامین!!
ئهم میژوو ه مان نووسی بو ئه وه ی ههر کهسی بیخوینیته وه سدری له
تهنگانه ی دونیا سوړ بمینی و هه میسه دلای خوا بی بو ئه وه ی نه یخاته
تهنگانه ی دونیاو خوا ههرو ههر بهرده و امه!.

(۲) پهراویزی دووهم

نوو سینی حه بهشی کورپی جومعه. سالی ۲۰۵۳ یونانی (۱۷۴۲ز) به
سریانی نووسیویه تی، ئهمه وه رگپرانه که یه تی:
ئهم سال (۱۷۴۲ز) گه نمو جو تۆو بنه تۆی کرد. له هه شتی ئه یلوولی ئهم
سالدا، ئاگریک له ئاسمان هاته خواره وه، چوار که شتی سووتاند له بن
پردی سهر رووباری بهرامبه ر مووسل بوون. ههر له م ساله ش به هه ولتو
تیکوشانی حوسین پاشای کورپی ئیسماعیل پاشا پرد دروست کران. ئهم
سال، ره شه ولاغی گوندی قهره قوش دهر دو په تایان که و ته ناوو ژماره یه کی
زۆریان فهوتان.

(۳) پهراویزی سییهم

ئهمه ش قه شه حه بهشی کورپی جومعه سالی ۲۰۵۷ یونانی (۱۷۴۶ز)
به سریانی نووسیویه تی. ئهمه وه رگپرانه که یه تی^{۷۶}:

⁷⁶ M.H.Pgnon له Florilegyum
له ژیر ناویشانی: Melchior De Vogue gm

سالی ۲۰۵۴ یونانی (۱۷۴۳ز) تهماسبی شای فارس به لهشکرتک هاته
 سهر ئەم ولاته . تالانی کردو کتیسه کانی به تالان برد. ئیستا براییانی
 خو شهویست، گوی بگرن لهو سهردهمه چ رووی دا:
 دوای ئەوهی ئاههنگی جهژنی ههستانه وهمان کرد، خه بهری هاتنی ئەو
 سته مکاره مان پتگه یشت. دلی خه لکی ئەم ولاته ی تۆقاند. ئەم تهماسبه ی
 شای فارس ههستا به لهشکرتکی وهك كوله، كه نه دههاته ژمار، هات.
 گه یشته شاری كهركووك و ماوهی نۆ رۆژ ئابلووقه یان دا، نه یان توالی بچنه
 ناویه وه. رۆژی ده یه م ههلیکان (مه نجه نیق) یان چه قاندو هه ر ئەو شه وه له
 به یانیه و تا سه عات سنی رۆژ به قوبه لان لیان داو سووتان دیان. خه لکی
 شار هاواریان لی ههستاو گوتیان: ئەهی شای گه وره، ئیمه ملکه چو
 فه مان بهرداری تۆین. شاریان راده ست کرد. شای فارس داگیری کردو
 چوه ناویه وه. پیاوه گه وره کانی شاری ده ستگیر کرد: هه ندیککی کوشت و
 هه ندیککی خنکاندو. کورپو کچو ژنه کانی به دیل گرت و زیرو زیوو مالئو
 مالات و چیان هه بوو هه مووی تالان کرد. حاکمیککی له شار داناو خوی
 چوه قه لای هه ولیرو چه ند رۆژتیک شه ری کرد. ئینجا به قوبوله
 سووتان دی و داگیری کردو چی تیدا بوو هه مووی به تالان برد. خراپه ی
 زوری کرد ئینجا حاکمیککی له سه ر دانا. به ر له وهی بگاته كهركووك،
 حوسین پاشای مووسل خه به ری بۆ ئیمه نارد، مه به ستم خه لکی گوندی بیت
 خودیدایه (قهرقوش): چی گه نمو جوو کاو دارو شتی نازیزتان هه یه واته

Syriaque Relative au S'Age De Mossul Par Les Persan An

ل ۴۸۹-۵۰۳، بلا کراوه ته وه.. 1743

ژن و مندال بیانیهین. نه وه ندهی پیمان بردرا بردمان و چهنه پیاوئگی کم
 له گهل باوی شکومه ندمان (یادی به خپ) مه تران کارس تا جه ژنی
 گواسته وه، (۱ ی ناب) له شار مانه وه. که نه پیمان ته واو کردو له
 کلپسه هاتینه دهره وه. له پر خه بهر هات گوتیان هه ستن هه لپن، فارس
 هاتن. یوو به ترس و توقان. هپژمان له بهر داهیزرا. هه ستاین، چپ کهوته
 به رده ستمان بردمان و ههر تهو روزه رامن کرد بو مووسل. بو به یانی،
 سویای فارس هات و هه شتا که سی ده ستگیر کرد که بو پاسه وانی گوند
 جیمان هپشتبوون. جلیان له بهر شه لاندن و رووتیان کردنه وه به لام ته نیا
 یه کینکیان لی کوشتن. هاتنه ناو شار. نهو فارسانه ناوچه که یان تا چیاکان
 هه موو داگیر کرد. گوندی دیان و موسلمانه کانیان تالان کرد. یه کم جار
 خه لکی (که رمه لپس) یان تالان کردو کورپو کچو مالیان هه موو برد.
 ناوهایشیان به خه لکی به رتله کرد. هه ندی پیاویان لی کوشتن و ژماره یه کی
 زور کورپو کچو ژن و مالیان بردو هیچیان بو نه هپشته وه. گوندی
 (ته لکیف) و (ته لقوش) یشیان تالان کرد به لام زوربه ی خه لکه که رایان
 کردو په نایان بو دیری ره بیان هر مز برد له چیا. له وی سهر باز خو یان
 گه یاندنی و گورگ چون هپرش ده کاته سهر مهر و باشوو که چون په لاماری
 چوله که ده دا، ناوها په لاماریان دان. هه ندی کین کوشت و نه وانی تریان به
 دیل گرت و کاره ساتی وایان کرد باس ناکری و ناگوتری. براینه، من ناتوانم
 به ته وای باس بکه م له م ولاته دا چ رووی دا. : سهر بازی فارسی چوونه
 چیا ی شیخادی. زوریان کوشت و ژن و مندال و ههر چپ کهوته بهر ده ستیان
 بردیان و گه رانه وه لای ته هماسپی شایان له هه ولپیر. بهش به حالی پاشای
 ناوبراوی مووسلپش به خوو به مال و عه یال و خزمه کانی له گهل گه وره

گهوره کانی شار ره شیدی و نازایه تیان نوالدو نازایانه دهر گاکانی شار یان توند
 داخست و پاشا فرمانی به هموو خه لکی شار کرد، به موسلمان و دیان و
 جووله که وه، گوتی: به گورجی و به توندی خوتان بو شهر ناماده کن.
 هموو به یه که وه ههستان و چه کیان ناماده کردو هیله کان (مه نجه لیتی)، واته
 تویان له سهر شووره کانی شار دامه زرانلدو شهوو روژ پاسه وانیان لی
 ده کرد. دوا ی ده روژ، شاهته هه سب به خو و به له شکره وه که وه ک
 کولله و پیکوره بوو نه ده هاته ژمار، هاتن و شار یان وه کوو گوستیر
 نابلو و قه دا. ترسو توکان له شار داکهوت. نهی گوئیگران، ناتوانم باسی نهو
 ترسو توکان و زراو چونه بکه م که هاته ناوه وه. نهو سته مکاره نامیره کانی
 به وردی ناماده کرد. توپ و هیلیکانی به رامبه ر شار دامه زرانلد. له روژی
 جه ژنی خاچ (۱۴ ی نهیلوول) ده ستیان به ته قه کرد. یه که م جار به بی
 هووده هیلیکانیان هاویشته. ئینجا ده ستیان به هاویشتی قونبوله کرد.
 ماوهی نو روژو نو شهو بی پسانه وه به ردهوام بوون. خوا دلکی به ردی
 دابوو خه لکی مووسل که پاریز گاری شووره کانی شار یان ده کرد. وه ک
 شیر له سهر شووره کان ده یان نه پراند. هه موویان یه کیتی و خوشه ویستی به
 یه که وه به سته و نیه وه. تانیان له یه ک ده داو یه کتریان هان ده دا ده یان گوت:
 (نازا بن نه وه ک نهو سته مکاره به سهر ماندا زال ده بی.) نه وانهی له مالان
 مابوونه وه چوو بووله ژیرزه مینه کان، مه به ستم خانوو کانی خواره وه یه.
 ده ناوران وه وه له خوا ده پارانه وه له ده ست کافران سه لامه تیان بکا. ترسو
 ته نگانه یه کی گه وره له شار داکهوت، به تایه تی له قوبه له، که له هه موو
 لایه که وه ده هات و ده که وته ناو شار. هه ندیکیان ده که وته سهر بانان و

خانوویهك، یان دوو سی خانوویان ویران ده کرد. کس نهیده ویرا بچیته
 دهره وه ته نیا ته وانه نه بی که پاریزگاری شووره و مه ته ریزه کانیاں ده کرد.
 ته هماسی ستمکار فه رمانی به سهر بازه کانی کرد ریزه وی دیجله یان گوری
 بو ته وهی به نزیك شاردا نه روا. شار له بهر بی ئوی که وته ته نگانه. ئوی
 بیری سوپرو تالیان ده خوارده وه. ته مهیش زور نازاری شاری مووسلی دا.
 ته هماسب سهر بازه کانی خوی ره وانه ی چیاکان کرد بو ته وهی نازووقه بین.
 قهت عه شته بایان نه هیشت، نه له چیاو نه له دهشت، نه گه تم و نه جۆر نه
 دارو نه کاو رۆن و ههنگوین و نه هیچ خواردنی تر تا رۆزی بهك شه مه له
 کاتی قداسدا گه یشتنه جزیره ی قردۆ. چوونه ناو کلیسه، دیان
 کۆببوونه وه. ده ستگیریان کردن و وهك مهر سهریان برین و ژن و مندالیان به
 دیل بردن، ده فری کلیسه یان به تالان برد مه به ستم حاجو سینی و کاسه و
 هه موو ده فته ری خزمه ته. تاوانی گه وره یان له شار نه انجام دا. ئینجا گه پانه وه
 مووسل به لام هه رچه نده شهریان کرد، خه لکی مووسل راده ست نه بوون.
 ته م ستمکاره په نای بو هه موو جۆره فر و فیلیک برد: مینیاں له ژیر زه وی
 دانایه وه و پر باروودیان کرد. په یژه یه کی زوریان به شووره کان هه لپه سارد
 بو ته وهی سهر که ون. هه ندی کایان هینا بو ته وهی خه نده قه کان پر
 بکه نه وه. به وردی ئیشیان ده کرد. ته و شه وه له شکر هه مووی له ده وری
 مینه کان کۆببوونه وه. به لام مینه کان به سهر خویاندا گه پانه وه و ته وهی به
 دوو کهان خنکاو ته وهی زه وی قووتی دا. که شا ته هماسب دیتی چ قه وعا،
 زور غه مبار بوو به لام مووسلاویه کان له سهر شووره کان زاتیان هاته بهرو
 فارسه کانیاں داگرته بهر قوبه له و به بی ژماره پیاویان لی کوشتن. شا
 ته هماسب، که عاجباتی و نیشانه پرۆزه کانی خوای بینی، زراوی چوو.

ته تهري ناردو داواي ناشتي كرد: هاتنه لاي پاشاي مووسلو دياريان
 پيشكش كرد. حوسين پاشايش به دهوري خوويه وه، پسمامي^{۷۷} خوئي به
 دهست و ديارى ناردده لاي ته هماسب و بوو به ناشتي له به نينان. شا
 ته هماسب ههستا دهورهى مووسلى به رداو گه پرايه وه. له گه پرايه وه دا زور
 گونديان سووتالده. ته هماسب رووي كرده بابل (به خدا) چونكه پاشاي بابل،
 نه همد پاشا، يه كئي بوو له خو شه ويسته كانى. هوئى هه موو كووكه وه هه راکه
 نهو بوو. نه مه وای كرد پاشاي گهورهى قوسته نتينيه (سولتان) لئى له رك
 رابچي.

حوسين پاشاي ناوبراو كوره كهى^{۷۸} خوئي ناردده لاي پاشاي گهورهى
 بوزنتيا (قوسته نتينيه) بوو نه وهى مزگينى بداتى كه خوا به سه ر شاي فارسدا
 زالى كرد. كوره كهى چوو گه يشته لاي پاشاو مزگينى سه ر كه وتنى پنداو
 بوئى گيرپرايه وه تووشى چ مالوئيرانى و كوژران و تالان و ديلى و تهنگانه يه ك
 بوون به لان شاريان راده ست نه كرد. پاشا شادو گوشاد بوو. دياريه كى
 زورى پيشكش كردو فه رمانى كى دايه بوو نووژهن كردنه وهى هه موو
 كلئسه كانى ويلايه تى مووسل. نه وسا ئيمه ي خه لكى گوندى بيت خوديدا
 مووسلمان جئ هيشت و گه پرايه وه گوندى خو مان. ديتمان زوربه ي
 خانروه كان سووتاون. نهو ده غله ي له گوند مابووه وه، هه نديكيان تالان
 كردبوو، نه وهى تريان سووتانده بوو. له لايه كانى تروش تا چيا كان هه موويان

^{۷۷} حاجى قاسماغاي كورپى حاجى خه لياغاو كورپى عه بدو لجه ليله.

^{۷۸} نه مين به گ كه پاشان بوو به محمدامين پاشا.

بەم دەردە بردبوو. لە ئەنجامدا بوو بە نەبوونی و گرانیه کی گەوره له ولات.

کۆری حوسین پاشا گەرایه وه و چوو له لای باوکی و بوی گێرایه وه چۆن پاشای بوزنتیا رێزی گرت و دیاری پیشکەش کرد و فەرمانیه کی دایه بو نووژەن کردنه وهی کلێسه کانی دیانه کان. حوسین پاشا مۆله تی دروست کردنه وهی کلێسه کۆنه کان و هی تری دا که فارس سووتاند بوویان، مووسلاویه کان ههشت کلێسه یان دروست کرد. لای ئیمه هیش، خه لکی بیت خودیدا، باوکی شکۆمەند (یادی به خیر) مار ئیوانیس مه تران کارس به گه رمی خه لکی گوندی هان دا کلێسه ی پیروزی مار سرکیس باکو یان دروست کرد. باوکی به رێزیان سه ره رشتی کریکاره کانی ده کرد. چاوه دیری دروست کردنی بیناکه ی ده کرد. به گورجی له گه ل خه لکی گوند کاری ده کرد تا دروست کردنی کلێسه ی مار سرکیس و باکوس ته واو بوو. ههروه ها کلێسه ی مارت مریه می دایکی خودانی نووژەن و نو ی کرده وه که پر دارو ده رگا و شتی تر بوو. پیمان له چووبوو بو شاری مووسل، له م کلێسه یه مان دانا بوو. که فارس هاتن ناگریان له و دارانه به رداو کلێسه و کتیبه کانی ناویان هه موو سووتاند.

له هاتنی فارسه کانه وه بو ئەم ولاته تا سالی ۲۰۵۷ (۱۷۴۶ز) ترس و توقان نه برایه وه و له بهر ئەو خه به ره دلته زینانه و له بهر تالان کردنی شاران و به هزی قات و قری و گرانیه وه، یه ک مانگ چیه ته نکیشمان نه که وته عه ردی. ئەو ساله ی ئەمه ی تیدا نووسرا، ده غل و دان نه هات بوو. له هه موو ولایه تی مووسل، له پاژده ربه ی چاندر او یه ک ربه نه هاته عه مباره کاغان.

(۴) په راویژی چوارهم ۷۹:

خوښنوس پوښی کوری عه بدولعه زیز سالی ۲۰۶۸ ی یونانی (۱۷۵۷ز) به کرشونی نورسیویه تی. وه کوو خوئی دهینووسینه وه:

له میژوی ۲۰۶۷ ی یونانی (۱۷۵۶ز)، منی ناچیز بو ئیوهی خوښه ویست باس ده کم نه و کاته چ رووی دا:

باران کم بو. پهره ی نه دا. دروینه نه کرا. به لام خه لک شتیکی که میان به دست هه لقه نه دوریه وه. جوین دهنو هیئا. پاشان دونیا زور گهرم داهات. کهس نهیده توانی لیو ساعات له دهره وه، له بهر روژ بوهستی. خه لک له بهر کهمی گهنم و جو نیگهران بوون. نه یانده زانی چ بکه ن. له گهرمان نه ده هاتنه دهری و نه ده چوونه روژووی (سیده). ئیتر خه لک به کاروان ده چوونه ویلایه تی کویه و شاره زوورو که رکوک، گهنم و جوین ده هیئا، به لام ترس زور له نه لپو حه مدان هه بوو. زور کهس رویشتن. هه بوو له بهر برسیتی و گهرماو له ترسان به هیلاک چوو. زور مالآت مردار بوون و زور کهس مردن. کهمی کا له هه موو شتی پیستر بوو. خه لک ژبانی له مردن خراپتر بوو. تا کاتی پهره و بارانی سالی ۲۰۶۸ هات. باران له وهختی خوئی نه هات. دوا کهوت. له روژووی له دایکبووندا، که سی روژه، له کانوونی یه که مدا، خوا فهرمانی کردو باران باری و بوو به سه رمایه کی سهخت و سهخته یه کی نه ستوورو ئاو بهستی. سه رمایه کی نه وه لنده سهخت بوو شتی وا نه بووه و لابی، تهانهت رووبار داخرا. وهک

۷۹ نه م په راویژه به عدره بیسه کی جلفی (قسه کردن) ی زور خراپ نووسراوه. (وه رگری

ئاسنى لى ھات. مووسل رووت بوو ھو ھو. ماو ھى نۆ رۆژ كەس نەھاتە دەر ھو ھو. شارو خەلكى گوندان عاجباتيان لەو ھو ما كە نە كەشتىيەك دە گەراو نە پردىك ما. پرد بە كارى خواى رووخاو كەشتى رايان كرد، يەكيان نەما. دواى نۆ رۆژ، خەلك چۆن لەسەر چيا دەرپۆن ئاواھا بە بى ترس لەسەر ئاوو لەسەر ئەو دەريايە دەرپۆشتن. ببوو بە رېگا وە كوو رېگاي سەر زەوى. خەلك و حەيران لەسەر ئەو دەريايەى مووسل دەرپۆشتن. كاروان لە چيا، يان لە شوپىتىكى تر دەھات و دەگەشتە سەر رووبار. رانەدەو ھو ھو، دەرپۆشت و دەپەريپ ھو ھو. نەدەترسان داخۆ باريان لىيە يان بى بارن، داخۆ كاروانە كە ئىستە، يان وشترە، يان كەرە، يان گايە. پرسيار وە كوو جاران نەما. بىست و يەك رۆژ بەم جۆرە بوو. خەلك بەرامبەر مووسل دەپەرينە ھو ھو بە سەر دەريادا تىدەپەرين. ئەو سەرمايە چل رۆژ مايە ھو ھو. مەرپو رەشەولاغ و حەيوانى تر لە سەرمان مردار بوون. ماسى ھەموو كوئىر بوون. يەكى دەچوو ھو ناو زى، يان خازر، يان رووبار چەندى دەويست ماسى دەگرت و راوى دەكرد. ماسى زۆر بوو. واى لى ھات خەلك پىيان نەدەخورا. ئىنجا خوا روھى بە بەندەكانى خۆى كرد. سەرما نەما. خەلك بە كاروان دەچوون گەنم و جۆيان دەكړى بەلام گران بوو. ربه گەنمىك بە قرۆشىكى رۆمى بوو. ربه جۆيەك بە چل سەحاح بوو. بەھار ھات. بوو بە خەلاو گرانى. يەك تەغار گەنم بە سى قرۆشى رۆمى بوو، جۆ، تەغارى بە بىست قرۆشى رۆمى بوو. ھەموو جۆرە خۆراك قات و قرى بوو.

پیرست

□

□ پیشہ کی وہر گپری عہزہ بی..... ۵

شاری مووسل..... ۱۱

(۱) شوپتی (۲) کوئی (۳) ناوہ دانی (۴) شوورہ کانی شار (۵) دانیشٹوانی شار

(۶) دؤخی ٹابووری (۷) بازار گانی (۸) بہر پتوہ بہر ایتہ تی

دہوروبہری مووسل..... ۲۳

(۱) نہسکی مووسل (۲) تینہوا - نہ بی یونس (۳) کہرمہ لیس (۴) دیر مار

بہہنام (۵) نہمرود (۶) سہلامیہ (۷) جہمام عدلی (جہمام العلیل) (۸) دیر مار

گیورگیس (۹) دیری مار نیلیا

رووداوی میٹرووی..... ۳۷

ٹابلووقہ درانی مووسل لہ لایہن تہہماسب قولی خانہوہ (۱۷۴۲)

سالی ۱۷۵۶..... ۳۸

کیشہی نیوان مستہفا ٹاغاو فہتاج بہگ سالی ۱۷۵۷

سالی ۱۷۵۷..... ۴۲

(۱) بهستی روبری دیجه، (۲) کولله و گرانی گهره، (۳) هاتنی مستهفا
پاشا، (۴) وهفاتی باوکیکی کهرمهلی، (۵) لادالی مستهفا پاشا و وه کالهتی
ئهسه داغا

سالی ۱۷۵۸ ۵۰

(۱) هاتنی به هجعت پاشا بو مووسلو کووکهی دواي هاتنی، (۲) دانانی
حاجی حوسین پاشا به والی مووسلو مردنی لهوی، (۳) بلا و بورنه وهی
نه خوشی چاقولکه (تهعوون)، (۴) نه مین دواي باوکی بوو به والی مووسلو

سالی ۱۷۵۹ ۵۷

دانانی نه عمان به پاشا والی مووسلو لادانی

سالی ۱۷۶۰ ۵۹

دوباره دانانی نه مین پاشا به والی مووسلو لادانی، شهری نیوان تپه کانی
یه نیچه ری، گهرانه وهی نه مین پاشا

سالی ۱۷۶۶ ۶۱

هاتنی نیوری نه ستیره ناس بو مووسلو

سالی ۱۷۶۷ ۶۲

سالی ۱۷۶۸ ۶۲

ئەمىن پاشا بوو بە وهزىر بە قەرمانرەواى ديار بە كرو مستهفا پاشا بوو بە والى
مووسل

سالى ۱۷۶۹..... ۶۴

(۱) دۆخى بازارگانى له مووسل، (۲) شەرى نىوان دەستەكانى
يەنيچەرييه كان، (۳) دەر كەوتنى ئەستېرە يە كى كلكدار، (۴) شەرى له نىوان
تېپە كانى يەنيچەرى

سالى ۱۷۷۰..... ۷۶

دانانى فهتاح پاشا بە والى مووسل

پاشكۆ..... ۸۱

وهر گيترانى عەزىز گەردى

تەواو

بە حر كە - ۲۴ / ۸ / ۲۰۱۲

الموصل فى القرن الثامن عشر
حسب مذكرات دومينيكو لانزا

ترجمه عزيز گهردى

٢٠١٩ السليمانيه

Mossul in the 18 th Century

Memoir According to the

of

Domenico Lanza

Translated by Aziz Gardi